ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ Α. ΒΡΑΝΟΠΟΥΛΟΥ δ.φ.

ΠΟΛΕΜΙΚΟΙ ΕΛΕΦΑΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥΣ ΣΤΡΑΤΟΥΣ

Πρῶτος Ἕλλην χρησιμοποιήσας, φαίνεται, ἐλέφαντας εἰς πολεμικοὺς σκοποὺς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, ὅστις ἔλαβεν ὡς δῶρον παρὰ τοῦ Ἰνδοῦ ἡγεμόνος Ταξίλη 30 ἐλέφαντας κατ' ἀρχὰς καὶ μετὰ ταῦτα ἑτέρους πεντήκοντα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν [1].

Ἡ πρώτη ὅμως συστηματικὴ χρησιμοποίησις πολεμικῶν ἐλεφάντων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, κατὰ τὰς συγκρούσεις τῶν στρατηγῶν Εὐμένους καὶ Ἀντιγόνου, τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν ἐξοχωτάτων διαδόχων [2].

Κατὰ τὴν μάχην τῆς Παραιτακηνῆς [3] ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι συμπεριέλαβον ἐλέφαντας πυργοφόρους [4] εἰς τὴν παράταξίν των καὶ ἐπ' αὐτῶν μάλιστα ἐβάσισαν, κατὰ μέγα μέρος, τὰς περὶ νίκης ἐλπίδας των. Ἐκ τῆς περιγραφῆς κυρίως τοῦ Διοδώρου, ἡ ὁποία διασώζεται περὶ τῆς ἀγνώστου ἀλλὰ σημαντικῆς ταύτης μάχης, δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸν μέγαν ρόλον τῶν πολεμικῶν ἐλεφάντων εἰς τὴν ὅλην ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος. Πρὸς τοῦτο ὅμως δέον νὰ ἐξιστορήσωμεν τὰ περὶ τούτου.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 317 π.Χ. ὁ κυριώτερος τῶν ἀντιπάλων Ἀντίγονος κατηυθύνετο μετὰ τοῦ στρατοῦ του πρὸς τὴν Γαβιηνήν, ἵνα διαχειμάσῃ εἰς τὴν εὔφορον καὶ ὀχυρὰν αὐτὴν περιοχήν. Ὁ Εὐμένης ὅμως διὰ τεχνάσματος κατώρθωσε νὰ στρατοπεδεύσῃ πρῶτος εἰς ταύτην. Ὁ Ἀντίγονος, τότε, *τοὺς ἱππεῖς αὐτοῦ μόνον ἀναλαβών . . . ἐπέστη ταῖς ἀκρωρείαις, φανερὸς ὢν τοῖς ἐναντίοις* [5]. Ὁ Εὐμένης, νομίσας ὅτι εἶχεν ἤδη ἀφιχθῆ ὅλη ἡ δύναμις τοῦ Ἀντιγόνου, παρέταξεν τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις. Μέχρις ὅτου ὅμως ὁλοκληρωθῇ ἡ ἀνάπτυξις τούτων, ἀφίχθη καὶ τὸ πεζικὸν τοῦ Ἀντιγόνου, ὁ ὁποῖος παρέταξεν εἰς τὴν ἀκολουθήσασαν μάχην 28.000 πεζούς, 8.500 ἱππεῖς καὶ 65 ἐλέφαντας [6] ἔναντι τῶν δυ-

---

1) C.A.H., 6, 406. Δὲν διασώζονται δυστυχῶς εἰς τὰς πηγὰς πληροφορίαι περὶ τοῦ τρόπου χρησιμοποιήσεως τούτων. Εἰς τὴν μάχην τῶν Γαυγαμήλων ὁ Δαρεῖος ἐχρησιμοποίησε κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου δέκα πέντε ἐλέφαντας ἐκ τῆς Ἀραχωσίας, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν ἦσαν ἀρκούντως ἐκγυμνασμένοι διὰ μάχην. Αὐτόθι, 380.

2. Ὁ Εὐμένης, καταγόμενος ἐκ τῆς Καρδίας τῆς Θράκης, ἀνῆκεν εἰς τὸ ἄμεσον ἐπιτελεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου πληροφορούμεθα ὅτι ἡ φήμη του εἰς τὸν μακεδονικὸν στρατὸν ἦτο μεγίστη. Εὐμέν. 10, 4 : *οὐ γὰρ ἑτέρου λόγος ἦν τοσοῦτος ἐν τῷ στρατῷ μετὰ τὴν τοῦ Κρατεροῦ τελευτήν*. Ὁ Ἀντίγονος, ὁ Μονόφθαλμος, σατράπης τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυκίας μετὰ τὴν ἐν ἔτει 323 π.Χ. διανομὴν τῶν σατραπειῶν μεταξὺ τῶν διαδόχων, εἶχε μετάσχει τοῦ συνασπισμοῦ ἐναντίον τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς βασιλείας Περδίκα, ἐπικουρουμένου ὑπὸ τοῦ Εὐμένους, τὸ 321 π.Χ. Ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀντιγόνου νὰ κυριαρχήσῃ ἐπωφελούμενος τῆς ἀδυναμίας τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ἐκ μέρους του ἀθέτησις τῶν συμφωνιῶν τοῦ Τριπαραδείσου ὡδήγησεν εἰς τὴν σύγκρουσιν Εὐμένους καὶ Ἀντιγόνου εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν ἐν ἔτει 317 π.Χ. πραγματοποιηθεῖσαν μάχην τῆς Παραιτακηνῆς.

3) Ἴδ. σημ. 2.

4) Οἱ ἐλέφαντες τοῦ Ἀντιγόνου ἔφερον καὶ πορφυροῦν περικάλυμμα. Πλουτ. Εὐμέν. 14,4.

5) Διοδ. Σικ., 19, 26.

6) Αὐτόθι, 19, 27, 1.

νάμεων τοῦ Εὐμένους, ἀποτελουμένων ἐκ 35.000 πεζῶν, 6.100 ἱππέων καὶ 114 ἐλεφάντων [7].

Ὁ ὑπερέχων εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πεζῶν καὶ ἐλεφάντων Εὐμένης ἔταξε τὸ στράτευμα αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑξῆς τάξιν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πρὸς τὸ δεξιὸν κέρας. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τὸν Εὔδαμον [8] μὲ τὸ περὶ αὐτὸν ἄγημα τῶν 150 ἱππέων. Παραπλεύρως τούτου ἐτοποθέτησε τὸν Στάσανδρον [9] μετὰ 950 ἱππέων. Κατὰ σειρὰν μετὰ τοῦτον ἔταξε τὸν Ἀμφίμαχον [10] μὲ 600 ἱππεῖς, 600 ἱππεῖς ἐξ Ἀραχωσίας, 500 ἐκ Παροπανισαδῶν καὶ ἰσαρίθμους Θρᾷκας [11]. Εἰς τὸ μέτωπον ὅλων τῶν δυνάμεων τούτων ὁ Εὐμένης παρέταξε 45 ἐκ τῶν ἐλεφάντων του εἰς τὰ διαστήματα δὲ μεταξὺ τούτων τοὺς ἱκανωτάτους ἐκ τῶν τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν του. Ἄξιον μνείας εἶναι ὅτι ἡ γραμμή, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτάχθησαν οἱ ἐλέφαντες, ἦτο καμπύλη [12]. «*Τοῦτον δὲ τόν τρόπον ὀχυρωσάμενος τὸ λαιὸν κέρας συνῆψεν αὐτῷ τὴν φάλαγγα*» [13]. Ἔπειτα ἔταξεν ἑτέρους 5 χιλιάδας ἄνδρας, ποικίλων μὲν ἐθνικοτήτων ἀλλὰ ὡπλισμένους ὅλους κατὰ τὸν Μακεδονικὸν τρόπον [14]. Μετὰ ταῦτα ἔλαβον θέσιν οἱ περίφημοι ἀργυράσπιδες Μακεδόνες, περίπου 3.000 τὸν ἀριθμόν [15], τελευταῖοι δὲ εἰς τὸ κέντρον ἕτεροι 2.000 περίπου ὑπασπισταί. Ὡς ἔπραξε καὶ πρὸ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, ὁ Εὐμένης πρὸ πάσης τῆς φάλαγγος ἐτοποθέτησε 40 ἐλέφαντας, παρενέβαλε δὲ ψιλοὺς ὁπλίτας μεταξὺ αὐτῶν [16].

Παραπλεύρως τῆς φάλαγγος καὶ εἰς τὸ δεξιὸν κέρας αὐτῆς ἐτοποθετήθησαν 800 ἱππεῖς ἐκ τῆς Καρμανίας, 900 ἑταῖροι, τὸ ἄγημα τοῦ Πευκέστα καὶ τοῦ Ἀντιγένους [17]. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἄκρον τοῦ στρατεύματός του ἔλαβε θέσιν ὁ ἴδιος μετὰ τοῦ ἀγήματός του καὶ 2 σωμάτων ἀνιχνευτῶν ἔμπροσθεν τούτου, ἑκάστου ἀποτελουμένου ἐκ 50 μόνον ἀνδρῶν. Καθέτως, τέλος, πρὸς τοὺς ἱππεῖς τοῦ ἀγήματός του καὶ εἰς τὸ ἔσχατον ἄκρον τῆς παρατάξεώς του ἔταξε 4 ἴλας 200 ἐπιλέκτων ἱππέων, ἐνῷ 300 ἐκλεκτοὶ ἱππεῖς ἐπὶ ταχυτάτων ἵππων ἔλαβον θέσιν ὄπισθεν τοῦ ἀγήματος [18]. Ὁ Ἀντίγονος ἀνέπτυξε τὸ μειονεκτοῦν ἀριθμητικῶς πεζικόν του εἰς τὸ κέντρον, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν πτέρυγα τὸ βαρὺ ἱππικὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου, *τότε πρώτως μέλλοντα συνα-*

---

7) Αὐτόθι, 19, 28, 4. Τοὺς ἐλέφαντας εἶχεν ὁδηγήσει εἰς τὸν Εὐμένην ὁ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου διορισθεὶς σατράπης τῶν Ἰνδιῶν Εὔδαμος.

8) Ἴδ. σημ. 7.

9) Ὁ Στάσανδρος ὑπῆρξε σατράπης τῆς Ἀρείας καὶ τῆς Δραγγιανῆς.

10) Οὗτος ἦτο σατράπης τῆς Μεσοποταμίας.

11) Διοδ. Σικ. 19, 27, 2-5.

12) Αὐτόθι, 19, 27, 5. *Ἐν ἐπικαμπίῳ*. Διὰ τῶν τοξοτῶν καὶ σφενδονητῶν καὶ διὰ τῆς καμπύλης παρατάξεως τῶν ἐλεφάντων ὁ Εὐμένης ἐπεχείρησε, προφανῶς, νὰ ἀντισταθμίσῃ τὸ δυσκίνητον τούτων.

13) Αὐτόθι, 19, 27, 6. Αἱ ἐξωτερικαὶ γραμμαὶ τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος συνέκειντο ἀπὸ 6 χιλιάδας μισθοφόρους.

14) Αὐτόθι.

15) Αὐτόθι, 19, 28, 1: *πλείους τρισχιλίων*. Οὗτοι ἐθεωροῦντο ἀήττητοι καὶ ἀκαταμάχητοι εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῶν ὅπλων.

16) Αὐτόθι 19, 28, 2.

17) Ὁ Ἀντιγένης διώκει τὴν φάλαγγα κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ Πώρου μάχην, ὁ δὲ Πευκέστας, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀφήσει εἰς Αἴγυπτον ὡς στρατηγὸν τῆς στρατιᾶς τῆς Αἰγύπτου, ἦτο σατράπης τῆς Περσίας τότε.

18) Αὐτόθι, 19, 28, 3-4.

γωνίζεσθαι τῷ πατρί[19]. Παρὰ δὲ τὴν δεξιὰν πτέρυγα *ἐξέταξε τοὺς κρατίστους τῶν ἐλεφάντων ποιήσας ἐπικάμπιον καὶ τὰ διαστήματα τούτων συνεπλήρωσε τοῖς ψιλοῖς τάγμασιν ἐπιλέκτους· τῶν δ' ἄλλων θηρίων τὰ πλείω μὲν τῆς φάλαγγος προέστησεν, ὀλίγα δὲ μετὰ τῶν ἱππέων ἐν τοῖς εὐωνύμοις μέρεσι*[20].

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἐπεδίωκεν διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς δεξιᾶς πτέρυγος νὰ διασπάσῃ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Εὐμένους καὶ νὰ προσβάλῃ εἶτα ἐκ τῶν ὄπισθεν τὸ κέντρον καὶ τὴν δεξιὰν πτέρυγα τούτου[21].

Ὅταν αἱ δύο παρατάξεις εὑρέθησαν πλησίον ἀλλήλων *ἐπηλάλαξαν μὲν αἱ δυνάμεις ἐπαλλὰξ πλεονάκις, ἐσήμηναν δ' οἱ σαλπιγκταὶ τὸ πολεμικόν*[22].

Ἡ πρώτη ἐφόρμησις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, ὅστις ἐξαπέλυσε τὸ ὑπὸ τὸν Πίθωνα ἐλαφρὸν αὐτοῦ ἱππικὸν κατὰ τῶν ἐλεφάντων τῆς προφυλακῆς τοῦ ὑπὸ τὸν Εὐμένη δεξιοῦ κέρατος. Οἱ ἱππεῖς τοῦ Πίθωνος, πλευροκοπήσαντες τὰ θηρία, ἔβαλον κατ' αὐτῶν πυκνὰ βέλη, ἐνῷ, λόγῳ τοῦ βάρους των, δὲν ἐδύναντο ταῦτα νὰ καταδιώξουν τοὺς ἐλαφροὺς ἱππεῖς ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ὑποχωρήσουν . . . *ὅταν καιρὸς παραγγείλῃ*[23]. Ὁ Εὐμένης ἔστειλε, τότε, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν θηρίων τοὺς ἐλαφροτάτους τῶν ἱππέων του καὶ δυνάμεις ἐκ τοῦ ἐλαφροῦ πεζικοῦ του. Διὰ τῶν δυνάμεων τούτων καὶ ἐπακολουθούντων εἰς τὴν ἀντεπίθεσιν τῶν θηρίων ἔτρεψεν εὐκόλως εἰς φυγὴν τοὺς περὶ τὸν Πίθωνα.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἄνδρες τῶν ἀντιπαραταχθεισῶν φαλάγγων εἶχον ἀρχίσει νὰ συγκρούωνται. Κατὰ τὴν σῶμα μὲ σῶμα διεξαγομένην σύγκρουσιν συντόμως ἤρχισαν νὰ ἐπικρατοῦν καὶ νὰ καταδιώκουν τοὺς ἀντιπάλους[24] οἱ ἀργυράσπιδες λόγῳ τῆς πολεμικῆς των πείρας. Ὅταν ὁ Ἀντίγονος εἶδε τὸ κέντρον αὐτοῦ ἡττώμενον καὶ τὴν ἀριστεράν του πτέρυγα ὁμοίως ὑποχωροῦσαν, ἐφώρμησε ἐπὶ κεφαλῆς τῶν βαρέων ἱππέων του καὶ διὰ τοῦ δημιουργηθέντος εἰς τὴν ἐχθρικὴν παράταξιν ρήγματος[25] ἐπλευροκόπησε τοὺς περὶ τὸν Εὔδαμον τεταγμένους εἰς τὸ ἀριστερὸν

19) Αὐτόθι, 19, 29, 4. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Δημητρίου εἶχον ταχθῆ 1.000 ἑταῖροι. Λεπτομερῆ ἀφήγησιν τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀντίγονος ἔταξε τὸ ἑαυτοῦ στράτευμα δίδει ὁ Διόδωρος ἐν 19, 29, 2-6.

20) Αὐτόθι, 19, 29, 6-7. Ἀσύνηθες εἶναι ὅτι ἀμφότεροι οἱ πολέμαρχοι ἐκάλυψαν διὰ τῶν ἐλεφάντων ὅλον τὸ εὖρος τῆς παρατάξεώς των. Ἡ ἀραιὰ ὅθεν παράταξις τῶν ἐλεφάντων ἐπέβαλεν τὴν διὰ ψιλῶν προστασίαν των, τοῦτο δὲ ἔπραξαν καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι. Ἐνῷ ὅμως ὁ Εὐμένης ἔταξε μὲ τὴν αὐτὴν περίπου ἀναλογίαν τοὺς ἐλέφαντας ἔμπροσθεν τοῦ κέντρου καὶ τῶν κεράτων τῆς παρατάξεώς του, ὁ Ἀντίγονος ἔταξε τοὺς πλείστους εἰς τὸ δεξιόν, ὀλιγωτέρους εἰς τὸ κέντρον καὶ ἐλαχίστους εἰς τὸ ἀριστερόν.

21) Εἶναι καταφανὲς ἐν προκειμένῳ ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἀνέμενεν ὑποχώρησιν τοῦ ἰδίου κέντρου, διότι ἦτο τοῦτο ἀσθενέστερον τοῦ κέντρου τοῦ Εὐμένους. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον εἶχεν ὁ Ἀντίγονος τάξει εἰς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πτέρυγα τὸ ἐξ ἀσιατῶν ἱππέων ἐλαφρὸν ἱππικόν του. Αὐτόθι, 19, 29, 7: *τὸ μὲν γὰρ δεξιὸν ᾧ μάλιστα ἐπίστευεν προεβάλετο, τὸ δ' ἕτερον ὑπεστείλατο, διεγνωκὼς ᾧ μὲν φυγομαχεῖν, ᾧ δὲ διαγωνίζεσθαι.* Ἀντιθέτως ὁ Εὐμένης μερικῶς μόνον ἠκολούθησε τὴν ἀνωτέρω τακτικήν, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐνισχύσεως τῆς δεξιᾶς του πτέρυγος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτάχθη καὶ ὁ ἴδιος. Ἡ *ἐν ἐπικαμπίῳ* ὅμως κατανομὴ τῶν ἐλεφάντων καὶ εἰς τὰ τρία μέρη τῆς παρατάξεώς του δεικνύει ὅτι ἐσκόπει νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ τὰ τρία ταῦτα ὡς δυνάμεις κρούσεως.

22) Αὐτόθι, 19, 29, 30.

23) Αὐτόθι, 19, 30, 2-3.

24) Τὴν πεῖραν των ταύτην οἱ ἀργυράσπιδες ὤφειλον εἰς τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὰς μάχας τοῦ Μ.Ἀλεξάνδρου. Διὰ τοῦτο καὶ ἦσαν ἅπαντες ἡλικίας ἄνω τῶν 60 ἐτῶν. Πλουτ. Εὐμ. 16, 4. Διοδ. Σικ., 19, 30, 4-5.

25) Τοῦτο ἐδημιουργήθη ὅταν, κατὰ τὰς προβλέψεις τοῦ Ἀντιγόνου, προήλασαν οἱ ἀργυράσπιδες καὶ τὸ λοιπὸν πεζικὸν τοῦ Εὐμένους καταδιώκοντες τοὺς ὑποχωροῦντας καὶ δημιουργοῦντες οὕτω κενὸν εἰς τὰς τάξεις των.

κέρας τῶν ἀντιπάλων. Ἡ ἔφοδος τοῦ Ἀντιγόνου ἦτο τόσον ὁρμητική, ὥστε διέλυσε τοὺς προσβληθέντας ἐχθροὺς καὶ ἀνεκάλεσεν, ἐν τῷ μεταξύ, τοὺς ἔχοντας προβῆ εἰς καταδίωξιν τοῦ ἀντιπάλου ἰδικούς του [26]. Εἶχεν ἤδη νυκτώσει, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐπανάληψις τῆς μάχης ἀνεβλήθη. Αἱ ἀπώλειαι ὅμως τοῦ ἀμφιρρόπου ἀγῶνος ἦσαν σημαντικαί. Ὁ Ἀντίγονος ἀπώλεσε 3.700 πεζοὺς καὶ 54 ἱππεῖς, ὁ δὲ Εὐμένης 540 ὁπλίτας καὶ ὀλίγους ἱππεῖς [27].

Ὁ Εὐμένης τότε ὡδήγησε τὸ στράτευμα αὐτοῦ εἰς τὴν Γαβιηνὴν τῆς Μηδίας, *οὖσαν ἀκέραιον καὶ δυναμένην πάντα δαψιλῆ ταῖς δυνάμεσι παρέχεσθαι* [28]. Ὁ Ἀντίγονος, θέλων νὰ αἰφνιδιάσῃ τὸν ἐχθρόν, ἀπεφάσισε νὰ διασχίσῃ τὴν ἄνυδρον ἔρημον, καίτοι ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ Εὐμένους πορείαν 9 ἡμερῶν. Ἡ διὰ τῆς ἐρήμου πορεία θὰ ἦτο συντομωτέρα ἀλλὰ πολὺ δυσκολωτέρα [29]. Οὐδεὶς ὅμως θὰ τὸν ἀνέμενεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐρήμου. Διέταξε λοιπὸν τοὺς ἄνδρας του νὰ ἑτοιμάσουν δέκα ἡμερῶν ξηρὰν τροφὴν [30] καὶ ἀφοῦ ράψουν δέκα χιλιάδας ἀσκοὺς νὰ τοὺς πληρώσουν ὕδατος [31]. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ αἰφνιδιασμός, ἐνῷ διέσχιζον τὴν ἔρημον, ὁ Ἀντίγονος διέταξε τοὺς ἄνδρας του νὰ μὴ ἀνάπτουν πυρὰς κατὰ τὰς νύκτας, ὅσας δὲ ἤναπτον κατὰ τὴν ἡμέρα, *τῆς νυκτὸς κατασβεννύναι τελείως* [32]. *Ἀλλὰ πνεύματά τε δεινὰ καὶ κρύη μεγάλα διελυμαίνετο τὴν πορείαν* [33]. Τοιουτοτρόπως κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς πορείας εἰς τὴν ἔρημον τινὲς τῶν στρατιωτῶν ἤναψαν πυρὰς λόγῳ τοῦ δριμυτάτου ψύχους [34]. *Ὅ δὴ συνιδόντες τινὲς τῶν παρὰ τὴν ἔρημον οἰκούντων ἔπεμψαν τοὺς ἀπαγγελοῦντας αὐθημερὸν τοῖς περὶ Εὐμενῆ καὶ Πευκέστην, δόντες δρομάδας καμήλους—διατείνει γὰρ τὸ ζῶον τοῦτο σταδίους οὐ πολὺ ἐλάττους χιλίων πεντακοσίων* [35].

Ὁ Εὐμένης, πληροφορηθεὶς περὶ τῆς προσεγγίσεως τῶν ἐχθρῶν διὰ τῆς ἐρήμου καὶ διὰ νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς διεσκορπισμένους εἰς τὰ πέριξ χωρία ἄνδρας του [36], διέταξε νὰ τοποθετήσουν ἐπὶ τῶν λόφων εἰς τὸν τόπον *ἐστρομμένον ἐπὶ τὴν ἔρημον* καὶ εἰς περίμετρον 70 σταδίων πολλὰς πυρὰς εἰς τὰς ἑπομένας δὲ

---

26) Διοδ. Σικ., 19, 30, 7-10.

27) Ὁ ἀριθμὸς τούτων δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Διοδώρου. Παρὰ τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν τῶν νεκρῶν τοῦ Ἀντιγόνου οὗτος ἠμφεσβήτησε τὴν νίκην, διότι προέβη πρῶτος εἰς τὴν περισυλλογὴν καὶ ταφὴν τούτων. Οἱ τοῦ Εὐμένους ἄνδρες, ἀντιθέτως, ἠρνήθησαν νὰ θάψουν τοὺς συμπολεμιστάς των καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ μακρὰν ἀπέχον στρατόπεδον αὐτῶν. Αὐτόθι, 19, 31.

28) Αὐτόθι, 19, 34, 7—8.

29) Ὁ Πολύαινος εἰς τὰ «Στρατηγικά» του 4, 11, λέγει περὶ τῆς ἐρήμου ταύτης: *τὸ δὲ κάτω πεδίον ὁμαλόν, ἄνυδρον, ἀοίκητον, οὐ βοτάνην ἔχον, οὐ δένδρον, οὐ φυτόν, ἀσφαλτῶδες δὲ καὶ πλῆθον ἁλμυρίδος. οὐκ ἄρα ἦν διαβατὸν οὔτε ζώοις οὔτε ἀνθρώποις.*

30) Διοδ. Σικ, 19, 37, 3: *δέκα ἡμερῶν ἄπυρα σιτία.* Πρβ. Corn. Nep., 18, 8.

31) Πολυαίν., Στρατηγ., 4, 11.

32) Διοδ. Σικ., 19, 37, 4. Πρβλ. Corn. Nep., 18, 8.

33) Πλουτ. Εὐμ., 15, 4.

34) Πολυαίν., Στρατηγ., 4, 11: *ὀλίγοι δὲ αὐτῶν, παγετώδους νυκτὸς γενομένης, πῦρ ἀνέκαυσαν.*

35) Διοδ. Σικ., 19, 37, 4-6. Τὰς δρομάδας καμήλους ὁ Πλούταρχος, Εὐμ. 15, 4, ὀνομάζει *ἱππαστρίας καμήλους.*

36) Ἡ περιγραφὴ τοῦ Πολυαίνου διαφέρει ἐνταῦθα τῆς τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Κατὰ τὸν συγγραφέα τῶν Στρατηγικῶν, ὅταν οἱ διεσκορπισμένοι ἄνδρες τοῦ Εὐμένους εἶδον τὴν φλόγα, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς οὐραγίας τῶν εὑρισκομένων, εἰσέτι, ἐν πορείᾳ καὶ ἐφόνευσαν μερικοὺς ἐκ τῶν τελευταίων. Στρατηγ. 4, 11.

φυλακὰς νὰ τὰς σβήνουν διαδοχικῶς ἀφήνοντες εἰς τὸ τέλος ἐλαχίστας [37]. Οὕτως ὁ Ἀντίγονος θὰ ἐπίστευεν ὅτι τὸ στράτευμα τοῦ Εὐμένους θὰ παρέμενεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐνῷ λοιπὸν ὁ Εὐμένης συνεκέντρωνε τοὺς διεσκορπισμένους εἰς τὰ χωρία ἄνδρας του [38], ὁ Ἀντίγονος, ἐπειδὴ οἱ ὁπλῖται του ἦσαν ἐξηντλημένοι ἐκ τῆς πορείας εἰς τὴν ἔρημον, ὑποπτευθεὶς προδοσίαν ἤλλαξεν πορείαν [39]. Οὕτως ὁ Εὐμένης ἠδυνήθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις του, δὲν προέλαβεν ὅμως νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸ στρατόπεδόν του καὶ τοὺς ἐλέφαντας εὑρισκομένους εἰς *χειμασίαν*. Ὁ Ἀντίγονος μαθὼν τοῦτο ἔστειλε 2.000 λογχοφόρους Μήδους ἱππεῖς, 200 Ταραντίνους καὶ ὅλους τοὺς ὑπ' αὐτὸν ψιλούς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐμένης, διὰ νὰ σώσῃ τοὺς πολεμικούς του ἐλέφαντας, ἀπέστειλε τάχιστα 1.500 ἱππεῖς καὶ 3.000 ψιλούς [40]. *Ἐπιφανέντων δὲ πρότερον τῶν Ἀντιγόνου στρατιωτῶν οἱ τῶν ἐλεφάντων ἡγεμόνες τάξαντες εἰς πλινθίον* [41] *τὰ θηρία προῆγον* [42]. Ἡ ἔφοδος τοῦ Ἀντιγόνου ὑπῆρξεν τόσον ὁρμητική, ὥστε οἱ ὄπισθεν τῶν ἐλεφάντων τεταγμένοι 400 ἱππεῖς ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Οἱ ἐπὶ τῶν ἐλεφάντων ὅμως, καίτοι βαλλόμενοι πανταχόθεν, ἠμύνοντο σθεναρῶς. Ὅταν δὲ ἀφίκοντο αἱ ἐνισχύσεις τοῦ Εὐμένους, διεσώθησαν ἅπαντες.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοὶ παρετάχθησαν εἰς ἀπόστασιν 40 σταδίων ἀπ' ἀλλήλων, διὰ νὰ ἀναμετρηθοῦν ἐκ νέου.

Καὶ πάλιν ὁ Ἀντίγονος πρὸ τῆς ὅλης παρατάξεως ἀνέπτυξεν ὅλους τοὺς ἐλέφαντάς του πληρώσας καὶ πάλιν τὰ μεταξὺ αὐτῶν κενά. Ἡ συνολική του δύναμις ἀπετελεῖτο τώρα ἀπὸ 22.000 πεζούς, 9.000 ἱππεῖς καὶ 65 ἐλέφαντας [43].

Ὁ Εὐμένης τότε ἔταξεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἰσχυροτέρου ἱππικοῦ του εἰς καμπύλην γραμμὴν *τοὺς κρατίστους τῶν ἐλεφάντων*, 60 τὸν ἀριθμόν. Τοὺς δὲ ἀσθενεστέρους ἐλέφαντας ἔταξεν πρὸς συνεπικουρίαν εἰς ἕτερα σημεῖα μετὰ τοῦ ἀσθενεστέρου ἱππικοῦ του. Αἱ δυνάμεις τοῦ Εὐμένους ἀπετελοῦντο ἐκ 6.700 πεζῶν, 6 000 ἱππέων καὶ 114 ἐλεφάντων [44].

Παρατεταγμένοι τώρα εἰς τὴν ἀμμώδη πεδιάδα τῆς Γαβιηνῆς οἱ δύο στρατοὶ ἀνέμενον τὴν σύγκρουσιν [45]. Ὁ Ἀντιγένης, *ὁ τῶν ἀργυρασπίδων στρατηγὸς* τοῦ

---

37) Διοδ. Σικ., 19, 38, 1—5: *Κατὰ μὲν τὴν πρώτην φυλακὴν πολλὴν φλόγα ποιεῖν ὡς ἂν ἐγρηγορότων ἔτι . . . καὶ δεῖπνον παρασκευαζομένων τῆς δὲ δευτέρας ἐλάττω, καὶ τῆς τρίτης ἀπολιπεῖν ὀλίγα παντελῶς* Πλουτ., Εὐμ., 15, 5. Corn. Nep. 18, 9.

38) Κατὰ τὸν Νέπωτα (18,8) ὁ διασκορπισμὸς τῶν ἀνδρῶν τοῦ Εὐμένους ὠφείλετο εἰς τὴν συνήθειαν τῶν Μακεδόνων τῆς περιφήμου Μακεδονικῆς φάλαγγος νὰ κυβερνοῦν οὗτοι μᾶλλον τοὺς διοικητάς των λόγῳ τῆς κτηθείσης αἴγλης των.

39) Πλουτ., Εὐμ., 15, 6.

40) Διοδ. Σικ., 19, 39.

41) Παράταξιν σχήματος ὀρθογωνίου.

42) Αὐτόθι. Ἐντὸς τῆς ὀρθογωνίου ταύτης παρατάξεως ἐφέροντο ἐφ' ὑποζυγίων τὰ ἐφόδια. Τὴν φάλαγγα τῶν ἐλεφάντων ἠκολούθουν 400 ἱππεῖς.

43) Αὐτόθι, 19, 39, 40. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱππέων, τοὺς ὁποίους διέθετεν ὁ Ἀντίγονος εἰς τὴν μάχην τῆς Γαβιηνῆς, παρουσιάζεται ηὐξημένος ἔναντι τῶν ἱππέων τοὺς ὁποίους εἶχε κατὰ τὴν μάχην τῆς Παραιτακηνῆς.

44) Αὐτόθι, 19, 39, 3-4. Αἱ δυνάμεις τοῦ Εὐμένους παρουσιάζονται νῦν μειωμέναι μετὰ τὴν μάχην τῆς Παραιτακηνῆς κατὰ 100 ἱππεῖς καὶ 9 ἐλέφαντας ἀλλὰ ηὐξημέναι εἰς τὴν πεζικὴν δύναμιν κατὰ 1.700 ἄνδρας. Τοποθετηθεὶς ὁ Εὐμένης ἔναντι τοῦ Ἀντιγόνου ἐπεδίωξε νὰ ἀποφύγῃ ἐπανάληψιν τοῦ σφάλματος στρατηγικῆς τακτικῆς, τὸ ὁποῖον εἶχε δώσει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Ἀντίγονον κατὰ τὴν μάχην τῆς Παραιτακηνῆς νὰ ἐπωφεληθῇ τοῦ δημιουργηθέντος ρήγματος εἰς τὴν παράταξίν του. Ἰδ. ἀνωτ.

45) Πολυαίν. Στρατηγ., 4, 13: *Ἀντίγονος περὶ τὴν Γαβιηνὴν συνέβαλεν Εὐμένει μάχην.*

Εὐμένους, ἔστειλε τότε πρὸς τὴν παράταξιν τοῦ Ἀντιγόνου ἱππέα Μακεδόνα, ὅστις σταθεὶς τόσον ἐγγύς, ὅσον ἦτο ἀρκετόν, ἵνα γίνῃ ἀκουστὸς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ἀνεβόησεν ὅτι ἡμάρτανον κατὰ τῶν προγόνων των, οἱ ἐκστρατεύοντες νῦν κατὰ τῶν παλαιμάχων τούτων *οὓς μετ' ὀλίγον ὄψονται καὶ τῶν βασιλέων καὶ τῶν προγεγονότων ἀγώνων ἀξίους*[46]. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Ἀντιγένους ἐπέτυχεν, διότι ἀμέσως σχεδὸν ἠκούσθησαν διαμαρτυρίαι καὶ φωναὶ εἰς τὰς τάξεις τοῦ Ἀντιγόνου, ὅτι *συναναγκάζοιντο πρὸς συγγενεῖς καὶ πρεσβυτέρους διαμάχεσθαι*. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν παράταξιν τοῦ Εὐμένους ἠκούσθησαν παραλλήλως φωναὶ καλοῦσαι τοῦτον, ὅπως τοὺς ὁδηγήσῃ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν μάχην. Ὁ Εὐμένης διέταξε, τότε, τοὺς σαλπιγκτὰς νὰ σημάνουν τὸ πολεμικὸν σάλπισμα, μετὰ δὲ τοῦτο ἀντήχησε τὸ πεδίον ἐκ τοῦ ἀλαλαγμοῦ τῶν γραμμῶν του[47].

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν συνεπλάκησαν οἱ ἐλέφαντες ἔπειτα δὲ τὸ ἱππικόν. Συντόμως ὅμως λόγῳ τοῦ ἐγερθέντος ἐκ τοῦ ἀμμώδους πεδίου[48] κονιορτοῦ οἱ μαχόμενοι δὲν ἔβλεπον οὐδὲ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τοὺς ἀντιπάλους. Ἐπωφεληθεὶς τούτου ὁ Ἀντίγονος ἔστειλε τοὺς *ἐκ Μηδίας ἱππεῖς καὶ τῶν Ταραντίνων τοὺς ἱκανοὺς ἐπὶ τὴν ἀποσκευὴν τῶν πολεμίων*[49]. Οἱ σταλέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, ἐπωφεληθέντες τοῦ κονιορτοῦ, κατώρθωσαν *περιιππεύσαντες* τὸ κέρας τῶν ἀντιπάλων νὰ διαφύγουν τῆς προσοχῆς των καὶ νὰ αἰφνιδιάσουν τὸ στρατόπεδον τῶν σκευοφόρων, εὑρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν 5 σταδίων. Τοῦτο ἦτο πλῆρες ὄχλου *πρὸς μάχην ἀχρήστου*[50]. Ὁ Εὐμένης ἀντιληφθεὶς τὴν κίνησιν τοῦ Ἀντιγόνου, ἂν καὶ ἀκάλυπτος εἰς τὸ ἄκρον τοῦ κέρατος, ἀντεπετέθη μετὰ σφοδρότητος ἐναντίον τοῦ Ἀντιγόνου[51]. Διεξήχθη τότε κρατερὰ ἱππομαχία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπεσον πολλοί. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συνεκρούοντο καὶ οἱ ἐλέφαντες. Ὁ ἰσχυρότερος ἐλέφας τοῦ Εὐμένους, ἄγων τοὺς λοιπούς, συνεπλάκη μὲ τὸ ἰσχυρότερον τῶν θηρίων τοῦ Ἀντιγόνου καὶ κατεβλήθη[52]. Οἱ ἀργυράσπιδες ὅμως τότε τοῦ Εὐμένους ἔδειξαν συντόμως τὴν ὑπεροχήν των. Συμπλακέντες ἐν ἀρχῇ μὲ τὴν ἐμπροσθοφυλακήν, ἔπειτα δὲ μὲ τὴν ὅλην φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου ἐφόνευσαν ἄνω τῶν 5.000 ἀντιπάλων καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς λοιπούς[53].

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀντίγονος διέταξε τὸν Πίθωνα νὰ ἐπιτεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱππικοῦ του κατὰ τῶν ἀργυρασπίδων, οἱ ὁποῖοι, προελάσαντες, εἶχον ἤδη ἀποκοπῆ ἀπὸ τοῦ ἱππικοῦ των. Ὁ Πίθων ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἀποστολήν του[54], διότι οἱ Μα-

46) Διοδ. Σικ., 19, 41, 1. Ἐκ τῶν ἀργυρασπίδων οἱ νεώτατοι μὲν ἦσαν κατὰ τὴν μάχην τῆς Γαβιηνῆς ἡλικίας 60 ἐτῶν, ἐκ τῶν δὲ λοιπῶν οἱ περισσότεροι περὶ τὰ 70, ἀκαταμάχητοι ὄντες εἰς πολεμικὴν πεῖραν καὶ δύναμιν. Αὐτόθι, 41, 2.

47) Αὐτόθι, 41, 3.

48) Πολυαίν. Στρατηγ., 4, 13: *Ἦν πεδίον λεπτόγαιον καὶ ψαμμῶδες.*

49) Διοδ., Σικ., 19, 42, 2.

50) Πολυαίν. Στρατηγ., 4, 13: *Ἀντίγονος δὲ τῶν Εὐμενείων στρατιωτῶν εἰδὼς ἑπομένην τὴν ἀποσκευήν, ἐν ᾗ γυναῖκες ἦσαν αὐτῶν καὶ τέκνα καὶ παλλακαὶ καὶ οἰκέται καὶ χρυσὸς καὶ ἄργυρος . . . ἐκέλευσεν ἐπιλέκτους εἶλας περιελάσας τὴν ἀποσκευὴν εἰς τὴν ἑαυτοῦ στρατοπεδείαν.*

51) Διοδ., Σικ., 19, 42, 3-5. Τὸ στρατόπεδον τοῦ Εὐμένους ἐκυριεύθη, Πλουτ., Εὐμ., 16, 5.

52) Διόδ. Σικ., 19, 42, 6-7. Περίεργος εἶναι ἡ σημασία τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Διόδωρος εἰς τὴν ἧτταν τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς ἐλέφαντος τοῦ Εὐμένους. Ἴσως ὅμως τοῦτο νὰ ἀποτελῇ ἔνδειξιν τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐλεφάντων εἰς τὰς μάχας.

53) Πλουτ., Εὐμ., 16, 4.

54) Δυσεξήγητος παραμένει ἡ πληροφορία τοῦ Πολυαίνου, καθ' ἣν ὁ Ἀντίγονος ἐτιμώρησε τὸν Πίθωνα διὰ θανατικῆς καταδίκης. Στρατηγ. 4, 14. Ἐθανάτωσε, ἐπίσης, ὁ Ἀντίγονος μετὰ τὴν μάχην τὸν Εὔδαμον, ὁδηγήσαντα ἐξ Ἰνδιῶν τοὺς ἐλέφαντας πρὸς τὸν Εὐμένη. Διοδ., Σικ., 19, 44, 1. Ἡ θανάτωσις τοῦ Εὐδάμου ὠφείλετο, προφανῶς, εἰς τὴν πρὸς τὸν Εὐμένη ἀφοσίωσίν του, ἐξ ἧς ἀπετράπη σχέδιον ἐξοντώσεως τούτου. Ἴδ. σημ. 56.

κεδόνες ἀργυράσπιδες πιεσθέντες ὑπὸ τῶν ἱππέων του ἀπεχώρησαν ἐν τάξει μέχρι τοῦ ποταμοῦ, ὅπου εἶχον συγκεντρωθῆ καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις τοῦ Εὐμένους[55]. Ὁ Εὐμένης διέταξε τὴν συνέχισιν τῆς μάχης. Οἱ Μακεδόνες ὅμως ὄχι μόνον ἠρνήθησαν νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα, ἀλλά, συνεννοηθέντες κρυφίως μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου, ὑπεσχέθησαν νὰ αὐτομολήσουν εἰς αὐτὸν καὶ παραδώσουν τὸν Εὐμένη δέσμιον[56]. Ἐπλησίασαν λοιπὸν τοῦτον, οὐδὲν ὑποπτευθέντα, αἰτοῦντες δῆθεν ἐπανάληψιν τῆς μάχης[57]. Ὅτε δὲ τὸν ἀπεμόνωσαν, τοῦ ἀφῄρεσαν τὸ ξῖφος καὶ μὲ τὸν τελαμῶνα τούτου τοῦ ἔδεσαν τὰς χεῖρας. Ὅταν ἔφθασαν οἱ ἄνδρες τοῦ Ἀντιγόνου, ἵνα παραλάβουν δέσμιον τὸν μέγαν ἀντίπαλόν του, ὁ Εὐμένης ἐζήτησε νὰ ὁμιλήσῃ. Ἀνελθὼν δὲ εἰς ὕψωμα ἀπηυθύνθη πρὸς τοὺς Μακεδόνας ὑψώσας δεσμίους τὰς χεῖρας του. Τοὺς ὑπέμνησεν ὅτι, καθ' ἣν ὥραν ἐνίκων, τὸν ἀπήγαγον, ὄχι οἱ ἐχθροί, ἀλλ' οἱ συμπολεμισταί του. Τοὺς ἐξώρκισε δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Στρατίου Διὸς νὰ τὸν φονεύσουν οἱ ἰδικοί του ἐπὶ τόπου εἰπὼν ὅτι, ἐὰν ἐδίσταζον νὰ πράξουν τοῦτο, ἤρκει νὰ τοῦ ἐλευθερώσουν τὴν μίαν χεῖρα, ὅπως ἔθετεν ὁ ἴδιος τέλος εἰς τὸν βίον αὐτοῦ[58].

---

55) Διοδ., Σικ., 19, 43, 5. Ἐκ τοῦ Πολυαίνου, ὅστις ἀναφέρει τὸν αὐτὸν μὲ τὸν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀναφερόμενον ἀριθμὸν τῶν 5.000 νεκρῶν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Ἀντιγόνου, πληροφορούμεθα ὅτι αἱ ἀπώλειαι τοῦ Εὐμένους ἦσαν μόλις 300 νεκροί. Στρατηγ. 4, 13. Μεταξὺ δὲ τῶν τραυματιῶν του ὑπῆρξεν, αἰχμαλωτισθεὶς μάλιστα, ὁ συγγράψας τὰς *Ἱστορίας* Ἱερώνυμος ὁ Καρδιανός, τὸν ὁποῖον ἐτίμα ὁ Εὐμένης καὶ ὁ ὁποῖος, μετὰ τὸν θάνατον τούτου, εἶχε τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἀντιγόνου. Διοδ., Σικ., 19, 44, 3.

56) Τοὺς ἀργυράσπιδας αὐτομολήσαντας ἠκολούθησαν καὶ οἱ σατράπαι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν. Διοδ., Σικ., 19, 43, 9. Πλουτ., Εὐμ., 17-19. Ἰουστῖν., 14, 3-4. Ἡ πρᾶξις αὕτη τῶν ἀργυρασπίδων ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν εὑρίσκοντο αἱ γυναῖκες, τὰ τέκνα, καὶ αἱ παλλακίδες αὐτῶν. Διοδ., Σικ., 19, 43, 7: *Τῆς ἀποσκευῆς αὐτῶν ἡλωκυίας καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις ὄντων τέκνων καὶ γυναικῶν.* Περισσότερον, ἄλλωστε, εὐεξήγητος φαίνεται ἡ ἀποστασία τούτων ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Πλουτάρχου, καθ' ἣν πρὸ τῆς μάχης ἤδη πολλοὶ στρατηγοὶ τοῦ Εὐμένους εἶχον συνωμόσει νὰ προδώσουν αὐτόν. Εὐμ. 16, 1.. Τὴν πρωτοβουλίαν τῆς προδοσίας ἔσχον οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀργυρασπίδων Ἀντιγένης καὶ Τεύταμος, οἱ ὁποῖοι *τοὺς πλείστους τῶν τε σατραπῶν καὶ τῶν στρατηγῶν συναγαγόντες ἐβουλεύοντο πότε χρὴ καὶ πῶς τὸν Εὐμένη διαφθεῖραι.* Περὶ τῆς προδοσίας τῶν ἀργυρασπίδων ἴδ. ἐπίσης Corn. Nep., 18, 10. Τὴν προδοσίαν ὅμως ἐξήγγειλεν ὁ Εὔδαμος, *ὁ τῶν ἐλεφάντων ἡγεμών.* Πλουτ., Εὐμ., 16, 2. Ὅθεν παραμένει ἀνεξήγητον πῶς ὁ Εὐμένης δὲν ἔλαβε μέτρα κατὰ τῶν συνωμοτῶν. Ὅτι ἡ προδοσία ὠφείλετο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου κυρίευσιν τοῦ στρατοπέδου διαπιστοῦται καὶ ἐκ πληροφορίας τοῦ Πλουτάρχου (Εὐμ., 17) καθ' ἣν ὁ Τεύταμος ἔστειλε πρέσβεις περὶ τῆς ἀποσκευῆς. Ὁ Ἀντίγονος ἄλλωστε ὑπεσχέθη τὴν ἐπιστροφὴν τῶν κυριευθέντων λαφύρων μὲ ἀντάλλαγμα τὴν παράδοσιν τοῦ Εὐμένους. Αὐτόθι 17, 1. Καὶ εἰς τὸ παρελθὸν ὁ Ἀντίγονος εἶχε νικήσει τὸν Εὐμένη, ἀφοῦ ἔπεισε τὸν ὑπ' αὐτὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ Ἀπολλωνίδην νὰ ἐγκαταλείψῃ τοῦτον κατὰ τὴν ὥραν τῆς μάχης, ἡ ὁποία διεξήχθη ἐν Ὀρτυκίοις τῆς Καππαδοκίας. Πλουτ., Εὐμ., 9, 2. Διοδ., Σικ., 18, 40, 5-8. Ὁ Εὐμένης, ἀντιθέτως, οὐδέποτε ἐχρησιμοποίησεν παράνομα μέσα. Ἡ ἐπινοητικότης ὅμως καὶ ἡ εὐφυΐα τούτου ἐπενόει θαυμαστὰ συστήματα, ὅπως τὰ περιγραφόμενα ἐν Πλουτ. Εὐμ. 11, Διοδ. 18, 42, 3 ἑ. Nep. Εὐμ. 5, 4 ἑ. Ὅταν ὁ Ἀντίγονος ἐπολιόρκησε τὸν Εὐμένη, ἐλαχίστας δυνάμεις ἔχοντα, εἰς τὰ Νῶρα τῆς Λυκαονίας, ὁ Εὐμένης ἐπενόει εὐφυᾶ συστήματα διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν ἵππων καὶ τῶν ἀνδρῶν του ἀμυνομένων εἰς στενὸν χῶρον.

57) Πλουτ., Εὐμ., 17, 2. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Πλουτάρχου δὲν φαίνεται συμφωνοῦσα μὲ τὴν τοῦ Διοδώρου, καθ' ἣν οἱ ἀργυράσπιδες ἠρνήθησαν τὴν συνέχισιν τῆς μάχης. Ἐκτὸς ἐὰν ἐμεσολάβησε ἱκανὸς χρόνος δικαιολογῶν τὴν φαινομενικὴν μεταστροφήν των.

58) Αὐτόθι, 17, 3—5 : *εἰ δὲ φείδεσθε τῶν χειρῶν ἀρκέσει τῶν ἐμῶν ἡ ἑτέρα λυθεῖσα πρᾶξαι τὸ ἔργον.*

Παρὰ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν προκληθεῖσαν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Εὐμένους εἰς τὸ στράτευμα, οἱ ἀργυράσπιδες ἐπέμειναν ὅπως τὸν παραδώσουν [59]. Τοιουτοτρόπως μετ' ὀλίγον ὁ Εὐμένης παρεδίδετο εἰς τὸν Ἀντίγονον, οἱ ἄνδρες τοῦ ὁποίου εἶχον συρρεύσει ἀπὸ παντοῦ, διὰ νὰ ἀντικρύσουν τὸν ἄνδρα, τὸν ἔχοντα τὴν πρώτην φήμην ἐν μέσῳ τῶν Μακεδόνων [60]. Ἡ συρροὴ ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ἀντίγονος παρέδωσε τὸν Εὐμένη εἰς τοὺς δεσμοφύλακας μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ μεταχειρισθῶσιν τοῦτον ὡς τὸν ἰσχυρότερον λέοντα καὶ τὸν ἀγριώτερον ἐλέφαντα [61].

Τὰς ἑπομένας ἡμέρας ἐπεσκέπτοντο τὸν Εὐμένη εἰς τὸ δεσμωτήριον τόσον οἱ παλαιοί του φίλοι πρὸς παρηγορίαν, ὅσον καὶ οἱ μισοῦντες αὐτόν, διὰ νὰ τὸν ἴδουν δέσμιον [62]. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον παρὰ τὸ αἴτημα τοῦ πλήθους νὰ φονευθῇ ὁ Εὐμένης, ὁ Ἀντίγονος μετὰ τοῦ υἱοῦ του Δημητρίου καὶ τοῦ Νεάρχου, τοῦ Κρητός, ἀνεζήτει τρόπον ὅπως τὸν σώσῃ [63]. Ὑποχωρήσας ὅμως εἰς τὴν ἐπιμονὴν τῶν συνεργατῶν του νὰ φονεύσῃ τὸν Εὐμένη διέταξε νὰ ἀφήσουν τοῦτον ἐπί τινας ἡμέρας ἄσιτον. Ἔπειτα δὲ *εἰσπέψαντες ἄνθρωπον ἀποσφάττουσιν αὐτόν* [64]. Διέταξεν ὅμως ὁ Ἀντίγονος νὰ παρακολουθήσῃ ὅλος ὁ στρατὸς τὴν καῦσιν τοῦ σώματός του, θέσας δὲ τὴν τέφραν εἰς ἀργυρᾶν ὑδρίαν τὴν ἀπέστειλεν εἰς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα τοῦ Εὐμένους εἰς τὴν Καπαδοκίαν [65]. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἀληθοῦς ἀρίστου μεταξὺ τῶν διαδόχων. Τοῦ μόνον ἴσως ἀφιλοκερδῶς ἀγωνισθέντος ὑπὲρ τῶν νομίμων διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ὁ Εὐμένης ἐφονεύθη εἰς ἡλικίαν 45 ἐτῶν ὑπηρετήσας τὸν Φίλιππον καὶ μετὰ τοῦτον τὸν Ἀλέξανδρον ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 20 ἐτῶν. Ὑπεύθυνοι τοῦ ἐγκλήματος τῆς θανατώσεώς του ὑπῆρξαν οἱ Πτολεμαῖος, Σέλευκος, Λυσίμαχος, Κάσανδρος καὶ Ἀντίγονος [66]. Ὁ τελευταῖος ὅμως, κατά τινα περίεργον ἀντίφασιν, ὑπῆρξεν καὶ ὁ τιμωρὸς τῶν κυρίως ὑπευθύνων διὰ τὸν φόνον τοῦ Εὐμένους ἀργυρασπίδων, τοὺς ὁποίους ἀπέστειλεν πρὸς ἐξόντωσιν εἰς τὸν σατράπην τῆς Ἀραχωσίας τὸ *ἄπιστον αὐτῶν φυλαττόμενος* [67].

59) Οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ἡ σκληρότης τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἀργυρασπίδων, ὅπως παραδώσουν τὸν πρώην ἀρχηγόν των, ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπιδίωξιν των νὰ λάβουν ὡς ἀντάλλαγμα τὰς γυναῖκας αὐτῶν. Ἐν τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν προβληθέντων κατὰ τὴν περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἀντιγόνου συζήτησιν ἦτο ὅτι «*αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἤδη τρίτην νύκτα τοῖς πολεμίοις συγκαθεύδουσιν*». Αὐτόθι, 18, 1.

60) Ἰδ. ἀνωτ.

61) Corn. Nep., 18, 11 : Ut acerrimum leonem et ferocissimum elephantum.

62) Αὐτόθι.

63) Πλουτ., Εὐμ., 18, 2. Ὁ Διόδωρος (19, 44) ὁμιλεῖ περὶ «*προγεγενημένης φιλίας*» μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν. Τὴν φιλίαν ταύτην καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς φοβούμενοι, προφανῶς, οἱ συνεργάται τοῦ Ἀντιγόνου ἀπῄτουν τὸν θάνατόν του, διότι πλησίον τούτου θὰ ἵσταντο ἀσήμαντοι. Ἐκ τοῦ Νέπωτος (18, 10) πληροφορούμεθα ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Εὐμένους ἠπειλεῖτο ἰδίως ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Πτολεμαίου καὶ ὅτι οἱ φίλοι τοῦ Ἀντιγόνου ἠπείλουν τοῦτον, ὅτι θὰ τὸν ἐγκατέλειπον, ἐὰν ἄφηνε τὸν Εὐμένη ζῶντα. Αὐτόθι, 18, 12. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τῶν Μακεδόνων ὅπως φονεύσουν τὸν Εὐμένη ἀναφέρεται καὶ ὁ Διόδωρος, 19, 44.

64) Πλουτ., Εὐμ., 19.

65) Διοδ., Σικ., 19, 44, 2. Πλουτ., Εὐμ., 19. Corn. Nep., 18, 13, 4. Κατὰ τὸν Νέπωτα ὁ Εὐμένης ἐστραγγαλίσθη ἀπὸ τοὺς φύλακας ἄνευ γνώσεως τοῦ Ἀντιγόνου. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ.

66) Corn. Nep., 18, 13.

67) Πολυαίν. Στρατηγ., 4, 15. Πρβ. Πλουτ., Εὐμ., 19, 2. *Ὁ Ἀντίγονος τοὺς ἀργυράσπιδας ὡς ἀσεβεῖς καὶ θηριώδεις παρέδωκε Σιβυρτίῳ τῷ διοικοῦντι τὴν Ἀραχωσίαν, παντὶ τρόπῳ ἐκτρῖψαι καὶ καταφθεῖραι κελεύσας, ὅπως μηδεὶς αὐτῶν εἰς Μακεδονίαν ἄπεισι, μηδὲ ὄψεται τὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν.*

Μετὰ τὴν μάχην τῆς Γαβιηνῆς, τὴν ὁποίαν ἐπηκολούθησεν ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Εὐμένους ἡ ἑπομένη σύγκρουσις μεταξὺ τῶν διαδόχων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθησαν πολεμικοὶ ἐλέφαντες, ἤτο ἡ ἐν ἔτει 312 π.Χ., μάχη τῆς Γάζης μεταξὺ τῶν Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου Δημητρίου ἀφ' ἑτέρου. Ὁ Ἀντίγονος εὑρίσκετο εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅτε ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, πλεύσας ἐκ Κύπρου, ἀπεβιβάσθη εἰς τὰ συριακὰ παράλια καὶ ἐξεβίαζε τὰς προσχωρησάσας εἰς τοῦτον πόλεις. Ἀπέστειλε, τότε, ἐναντίον του τὸν Δημήτριον, εἰς ἡλικίαν 22 ἐτῶν ὄντα, μετὰ δυνάμεως 11.000 πεζῶν, 4.400 ἱππέων καὶ 43 ἐλεφάντων. Αἱ δυνάμεις, ἀφ' ἑτέρου, τοῦ Πτολεμαίου ἐπικουρούμεναι ὑπὸ τοῦ Σελεύκου ἀνήρχοντο εἰς 18.000 πεζούς, 4.000 ἱππεῖς καὶ πλῆθος αἰγυπτίων ψιλῶν. Ὁ Δημήτριος ἐνίσχυσε τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρας διὰ 2.900 ἱππέων βαρέως ὡπλισμένων καὶ 30 ἐλεφάντων, ἡγηθεὶς ὁ ἴδιος τούτου. Ἀντιληφθέντες τοῦτο οἱ Πτολεμαῖος καὶ Σέλευκος παρέταξαν ἔναντι τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τοῦ Δημητρίου τὸ βαρὺ ἱππικόν των καὶ ἔλαβον θέσιν καὶ οὗτοι ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ δεξιοῦ των. Ἐπηκολούθησε σφοδρὰ ἱππομαχία, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ὁ Δημήτριος διέταξεν ἐπέλασιν τῶν ἐλεφάντων πρὸς πρόκλησιν πανικοῦ εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν. Οἱ ψιλοὶ ὅμως τοῦ Πτολεμαίου χρησιμοποιήσαντες ἁλυσιδωτὸν φράγμα πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐλεφάντων καὶ ὡπλισμένοι μὲ χάρακας, ἤτοι σανίδας μὲ ἐμπεπηγμένα καθέτως μεγάλα καρφία, ἐπλήγωνον τὰ θηρία, εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῶν ὁποίων ὁ Δημήτριος εἶχε βασίσει τὰς περὶ νίκης ἐλπίδας του. Τὸν ἐκ τοῦ τραυματισμοῦ τῶν ἐλεφάντων πανικόν των ἠκολούθησεν ὁ πανικὸς τῶν ἱππέων τοῦ Δημητρίου καὶ ἡ φυγὴ τούτου μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν 8.000 ἐκ τῶν ἀνδρῶν του καὶ τὸν φόνον ἑτέρων 5.000 [68].

Ἕνδεκα χρόνια βραδύτερον, εἰς τὴν τελικὴν ἀναμέτρησιν τῶν συνασπισθέντων συμμάχων καὶ τοῦ Ἀντιγόνου, οὗτος εἶχεν ἀπολέσει πλέον τὴν ὑπεροχὴν εἰς πολεμικοὺς ἐλέφαντας ὑπολειπόμενος τῶν ἀντιπάλων του κατὰ 405 θηρία. Συγκεκριμένως ὁ Ἀντίγονος παρέταξεν εἰς τὴν μάχην τῆς Ἰψοῦ [69] 70.000 πεζούς, 10.000 ἱππεῖς καὶ 75 ἐλέφαντας, οἱ δὲ σύμμαχοι 64.000 πεζούς, 10.500 ἱππεῖς, 120 ἅρματα καὶ 480 ἐλέφαντας [70].

Τὴν μάχην ἔκρινεν ἀναμφιβόλως ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Σελεύκου εἰς ἐλέφαντας ἀλλὰ καὶ ἐκ νέου σφάλμα τοῦ Δημητρίου, ὁ ὁποῖος, παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς ὁρμητικότητός του, προσέβαλεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ βαρέος ἱππικοῦ του τὸ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀντιόχου, υἱοῦ τοῦ Σελεύκου, συμμαχικὸν ἱππικόν. Παρεσύρθη ὅμως εἰς καταδίωξιν μακρὰν τοῦ κυρίως χώρου τῆς μάχης καὶ ἄφησεν οὕτως ἀκάλυπτον τὴν φάλαγγα. Ἰδών, τότε, ὁ Σέλευκος τὴν φάλαγγα ἀπεγυμνωμένην τῆς καλύψεως τῶν ἱππέων

---

68) Πλουτ. Δημ. 5, 2-3. Πρβ. C.A.H., 6, σ. 487. Ἡ παρὰ τὴν ὑπεροχὴν εἰς ἐλέφαντας ἧττα τοῦ Δημητρίου ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι παρέταξεν ἐμφανῶς οὗτος τὴν βαρεῖαν του δύναμιν εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ἐκ τούτου οἱ ἐχθροὶ ἀντελήφθησαν ὅτι ἐκ τῆς ἀναμετρήσεως μετ' αὐτοῦ τοῦ κέρατος, κυρίως, θὰ ἐκρίνετο ὁ ἀγών. Οὕτω παρέταξαν καὶ ἐξώπλισαν ἀναλόγως τὴν ἰδίαν δύναμιν πρὸς ἐξουδετέρωσιν ἰδίως τῶν ἐλεφάντων, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐκρίνετο κυρίως ἡ ἔκβασις τῆς ἀναμετρήσεως. Τὸ σφάλμα τοῦτο τοῦ Δημητρίου ὠφείλετο εἰς τὴν νεανικήν του ἀπειρίαν. Τοῦτο ὑπαινίσσετο προφανῶς ὁ Ἀντίγονος, ὅτε, πληροφορηθεὶς περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης, εἶπεν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος εἶχε νικήσει ἀγενείους νέους, ἀλλ' ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ἀντιμετώπιζεν ἄνδρας. Πλουτ. Δημ. 6, 1.

69) Ἡ μάχη αὕτη ἐγένετο τὸν Αὔγουστον τοῦ ἔτους 301 π.Χ.

70) Πλουτ. Δημ. 28, 3. Οἱ 480 ἐλέφαντες τοῦ Σελεύκου ἦσαν ἀσφαλῶς ἐκ τῶν 500 θηρίων, τὰ ὁποῖα εἶχεν προσφέρει εἰς τοῦτον ὁ Ἰνδὸς ἡγεμὼν Chandragupta (ὁ Σανδράκοττος τῶν Ἑλλήνων). Πρβ. C.A.H., 6, σ. 503. Rawlinson, Intercourse Between India and the Western World, σ. 91.

παρενέβαλε τοὺς πολλούς του ἐλέφαντας καὶ ἀπέκλεισε τὴν ἐπανασύνδεσιν τοῦ βαρέος ἱππικοῦ τοῦ Δημητρίου μετὰ τῆς φάλαγγος. Δὲν ὥρμησεν ὅμως ὁ Σέλευκος κατὰ μέτωπον ἐναντίον τῆς πολυαρίθμου φάλαγγος τοῦ Ἀντιγόνου, ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς συνεχεῖς περιελάσεις τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ἐλεφάντων μὲ σκοπὸν νὰ κάμψῃ τὸ θάρρος τῶν ἐστερημένων τῆς καλύψεως τοῦ ἱππικοῦ ἀνδρῶν της. Ταὐτοχρόνως ἐπεδίωκε νὰ δώσῃ εἰς τούτους καιρὸν ὅπως ἀποστατήσουν. Τοῦτο καὶ ἐπέτυχε. Μέγα μέρος τῆς φάλαγγος προσεχώρησεν εἰς τοὺς ἀντιπάλους, ἐνῷ οἱ λοιποὶ ἄνδρες αὐτῆς ἐτράπησαν εἰς φυγήν [71]. Ἀλλ' ὁ ὀγδοηκοντούτις Ἀντίγονος, ἐγκαταλειπόμενος ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του, ἤλπιζε μέχρι τέλους εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ υἱοῦ του. Αἱ τελευταῖαι του λέξεις ἦσαν: «*Ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἀφίξεται βοηθῶν*» *Καὶ τοῦτο μέχρι παντὸς ἐλπίζων καὶ περισκοπῶν τὸν υἱὸν ἅμα πολλῶν ἀκοντισμάτων εἰς αὐτὸν ἀφεθέντων ἔπεσε· καὶ τῶν ἄλλων ἀπολιπόντων ὀπαδῶν καὶ φίλων μόνος παρέμεινε τῷ νεκρῷ Θώραξ ὁ Λαρισσαῖος* [72].

Οὕτως ὁ Ἀντίγονος ἀπέθανεν ἀποκεκομμένος ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ἀπὸ τὰς ἑκατοντάδας τῶν ἐλεφάντων τοῦ Σελεύκου, ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὁποίων ἐκρίθη καὶ ἡ ἔκβασις τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, κρισιμωτάτη διὰ τὰς συνεπείας της καὶ τὴν ἀποκρυσταλλωθεῖσαν μετὰ ταῦτα κατάστασιν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Δὲν ὑπάρχει νεωτέρα εἴδησις περὶ χρησιμοποιήσεως ἐλεφάντων εἰς πολεμικὰς συγκρούσεις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους παρὰ εἴκοσι ἕνα ἔτη βραδύτερον εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Πύρρου. Ὡς εἶναι γνωστόν, περὶ τὰ τέλη τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἔτους 280 π.Χ., ὁ Πύρρος, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Ταραντίνων, ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ δυνάμεως ἀποτελουμένης ἐξ 20.000 βαρέως ὡπλισμένων ὁπλιτῶν, 3.000 ἱππέων, 2.000 τοξοτῶν, 500 σφενδονιστῶν καὶ εἴκοσι ἐλεφάντων [73]. Κατὰ τὴν πρώτην μάχην ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων, δοθεῖσαν παρὰ τὴν Ἡράκλειαν, ὁ Πύρρος κατώρθωσε νὰ παρασύρῃ τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς συμμάχους των εἰς τὴν παρὰ τὴν παραλίαν πεδιάδα. Τοῦτο δ' ἔπραξεν, ἵνα δυνηθῇ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀποτελεσματικώτερον τοὺς ἐλέφαντας ὡς καὶ τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ. Ἑπτάκις ἐπετέθησαν καὶ ὑπεχώρησαν οἱ παραταχθέντες ἀντίπαλοι. Μετὰ τὴν λῆξιν δὲ καὶ τῆς τελευταίας ἐχθρικῆς ἀντεπιθέσεως ὁ Πύρρος διέταξε τὴν ἔφοδον τῶν ἐλεφάντων, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐβάσισε τὰς περὶ αἰφνιδιασμοῦ τῶν ἐχθρῶν ἐλπίδας του. Οἱ Ρωμαῖοι, πράγματι, ἀντικρύζοντες τὸ πρῶτον τὰ θηρία ταῦτα ἐφορμῶντα, διέλυσαν τὰς τάξεις, ἐνῷ οἱ ἵπποι αὐτῶν ἠφηνίαζον ἐκ τῆς ὀσμῆς τῶν ἐλεφάντων καὶ τῶν μυκηθμάτων αὐτῶν. Οὕτως ὁ Πύρρος ἀπέμεινε κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειντο 7.000 νεκροὶ Ρωμαῖοι ἀλλὰ καὶ 4.000 νεκροὶ ἐκ τῶν ἰδικῶν του [74].

Τὴν ἑπομένην μεταξὺ τοῦ Πύρρου καὶ τῶν Ρωμαίων μάχην, δοθεῖσαν παρὰ τὸ Ἄσκλον τῆς Ἀπουλίας, δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμε λεπτομερέστερον ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Διονυσίου Ἁλικαρνασέως. Πρὸς τῆς μάχης ὁ Πύρρος ἔταξε τὰς ἐξ 70.000 ἀνδρῶν [75] δυνάμεις του ὡς ἑξῆς. Πρώτην παρέταξεν τὴ Μακεδονικὴν

---

71) Πλουτ. Δημ., 29, 3-4.

72) Ἀρριαν. 7, 18, 15. Πλουτ. Δημ. 29, 5. Πρβ. C.A.H., 6, σ. 504.

73) Πλουτ. Πύρ. 15, 2. Διον. Ἁλικ. Ρωμ. Ἀρχ. 20, 1. Τοὺς ἐλέφαντας μετὰ πεζικῆς καὶ ἱππικῆς δυνάμεως ἔδωσεν ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς εἰς τὸν Πύρρον πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἴσως τούτου ἐκ τῆς Μακεδονίας. Πρβ. Ἰουστῖν. 17, 3, 14-15.

74) Πλουτ. Πύρ. 16, 8-17. Διον. Ἁλικ. Ρωμ. Ἀρχ. 19, 12. Δίων Κάσ. ἀπόσπ. 40, 18. Ζων. 8, 3, 8-9. Αἱ ἀπώλειαι τοῦ Πύρρου ἦσαν οὐσιωδέστεραι, καθ' ὅσον οὗτος δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα ἀντικαταστάσεως τῶν 4.000 νεκρῶν αὐτοῦ.

75) Ἐκ τῶν 70.000 μόνον οἱ 16.000 ἦσαν Ἕλληνες. Διον. Ἁλικ. 20, 1, 8.

φάλαγγα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Μετ' αὐτήν, εἰς τὸ δεξιὸν κέρας, ἔταξε τοὺς ἐκ τοῦ Τάραντος Ἰταλιώτας μισθοφόρους καὶ κατὰ σειράν, τοὺς ἐξ Ἀμπρακίας μισθοφόρους, τὴν φάλαγγα τῶν Ταραντίνων, τῶν ὁποίων οἱ ὁπλῖται εἶχον λευκὰς ἀσπίδας καὶ τέλος, τοὺς Βρεττίους καὶ τοὺς Λευκανοὺς συμμάχους. Εἰς τὸ κέντρον ἔλαβον θέσιν οἱ Θεσπρωτοί, οἱ Χάονες, οἱ Αἰτωλοί, οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ οἱ μισθοφόροι ἐκ τῆς Ἀθαμανίας. Εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας παρετάχθησαν οἱ σύμμαχοι Σαυνῖται. Τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ ὁ Πύρρος διεμοίρασεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας, ὄπισθεν δὲ τούτων εἰς ἐλαφρῶς ὑπερυψωμένας θέσεις τῆς πεδιάδος ἔταξε τοὺς ἐλέφαντας ἐνισχύσας αὐτοὺς μὲ ὁπλίτας ψιλούς. Ὁ ἴδιος, περιστοιχηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐκ 2.000 ἐκλεκτῶν ἱππέων βασιλικοῦ ἀγήματος, ἐτοποθετήθη πρὸ τῆς ὅλης παρατάξεως εἰς θέσιν, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἠδύνατο νὰ παρακολουθῇ τὴν ἐξέλιξιν τῆς μάχης, διὰ νὰ σπεύσῃ, ὅπου θὰ ἦτο ἀνάγκη [76].

Οἱ Ρωμαῖοι, ἀφ' ἑτέρου, φοβηθέντες ἐπανάληψιν τῆς ἐκ τῶν ἐλεφάντων [77] ἥττης ἔλαβον πᾶν μέτρον πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐκ τούτων ἀπειλῆς. Πρὸς τοῦτο, ἀναπτύξαντες τοὺς ἱππεῖς των εἰς ἀμφότερα τὰ ἄκρα τῆς ὑπερτερούσης εἰς ἀριθμὸν ἀνδρῶν παρατάξεώς των [78], ἐτοποθέτησαν πρὸ ταύτης 300 τετρατρόχους ἁμάξας, ἐν μέσῳ δὲ τούτων ἔταξαν ψιλούς. Ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν ἔστησαν καθέτους δοκούς, ἐπὶ τούτων δὲ ἐστερέωσαν τριαίχμους κεραίας, μαχαιροειδῆ ἄκρα, δρέπανα καὶ τριαίνας [79], δυναμένας νὰ στρέφωνται κατὰ τῶν ἐλεφάντων, ὁπόθεν θὰ προσήγγιζον οὗτοι τὰς ἁμάξας ἐφορμῶντες. Πολλαὶ ἐκ τῶν κεραιῶν ἢ τῶν δοκῶν ἔφερον εἰς τὰς ἄκρας των πυρφόρα στυππεῖα πρὸς ἀνάφλεξιν [80]. Ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν καὶ πέριξ αὐτῶν ἐτάχθησαν πολλοὶ ἄνδρες [81].

Ἡ μάχη ἤρχισε μὲ ἔφοδον πλαγιοκοπήσεως καὶ περιελάσεως, τὴν ὁποίαν ἐξετέλεσε τὸ ἑλληνικὸν ἱππικόν. Οἱ Ρωμαῖοι προσβαλλόμενοι ἔστρεφον διὰ τῶν χαλινῶν των τοὺς ἵππους των καὶ συγκρατοῦντες τούτους ἐπεζομάχουν. Συντόμως ἐφάνη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων, διεκρίθησαν ὅμως οἱ Μακεδόνες ἀποκρούσαντες τὴν πρώτην Ρωμαϊκὴν λεγεῶνα [82].

Ὅτε δὲ ὁ Πύρρος παρετήρησε κάμψιν τῶν ἰδικῶν του εἰς σημεῖον τι τῶν γραμμῶν του, ἐξαπέλυσε εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοὺς δέκα ἐννέα ἐλέφαντας. Οἱ ἐπιβαίνοντες τῶν ἁμαξῶν Ρωμαῖοι, ὑπεύθυνοι ὄντες διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐλεφάντων, ὡδήγησαν, τότε, ταχέως ταύτας εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἐνεφανίσθησαν τὰ θηρία. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν συνεκράτησαν τὴν ὁρμὴν τῶν μεγάλων ζώων πλήττοντες ταῦ-

---

76) Αὐτόθι, 20, 1, 4. Ὡς καὶ οἱ Μακεδόνες στρατηγοὶ εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ προειρημένας μάχας, οὕτω καὶ ὁ Πύρρος ἀντεστάθμισε τὴν δυσκινησίαν τῶν ἐλεφάντων διὰ τῶν ψιλῶν. Ἔταξεν ὅμως τούτους ὄπισθεν τῶν κεράτων καὶ ὄχι πρὸ αὐτῶν. Τοῦτο, προφανῶς, ὠφείλετο εἰς σχέδιον τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου, ἀποβλέπον εἰς τὸν ἐκ νέου αἰφνιδιασμὸν τῶν ἀντιπάλων του.

77) Εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἄσκλου ἀναφέρονται 19 μόνον ἐλέφαντες. Αὐτόθι, 20, 1, 8. Εἷς τῶν ἐλεφάντων εἶχε, προφανῶς, ἀπολεσθῆ κατὰ τὴν μάχην τῆς Ἡρακλείας.

78) Ὑπὸ τοῦ Διονυσίου Ἁλικαρνασέως ἀναφέρονται *πλείονες τῶν 70.000*. Ἐκ τούτων ἄνω τῶν 20.000 προήρχοντο μόνον ἐκ τῆς Ρώμης. Ὁ Πύρρος, ἀντιθέτως, εἶχε μικρὰν ὑπεροχὴν ἱππικοῦ ἔναντι τῶν 8.000 Ρωμαίων ἱππέων. Αὐτόθι, 20, 1, 8.

79) Αὐτόθι, 20, 1, 6.

80) Μὲ τὰς φλεγομένας δοκοὺς εἶχον διαταχθῆ οἱ ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν νὰ κτυπήσουν τὰ θηρία εἰς τὰς προβοσκίδας καὶ τὰ πρόσωπα. Αὐτόθι, 20, 1, 7.

81) Αὐτόθι.

82) Αὐτόθι, 20, 2, 3-4 : *Οἱ δὲ ἀριστεύσαντες ἦσαν ἐκ μὲν τῆς βασιλικῆς στρατιᾶς Μακεδόνες.*

τα διὰ τῶν μηχανῶν καὶ θέτοντες τὰς πυρὰς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των. Ἐν τούτοις, οἱ ἐπιβαίνοντες τῶν πυργοφόρων ἐλεφάντων ἔπληττον μὲ τὰς μακρὰς λόγχας των τοὺς ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν, οἱ ὁποῖοι, ὑποχωροῦντες πρὸς τὴν ἰδίαν παράταξιν, ἤρχισαν νὰ δημιουργοῦν εἰς τὰς γραμμάς της σύγχυσιν. Οἱ ταχθέντες ὅμως ἐν μέσῳ τῶν ἁμαξῶν ψιλοὶ Ρωμαῖοι, ἔχοντες πλέον ἐξοικειωθῆ κάπως μὲ τὰ θηρία, ἤρχισαν νὰ νευροτομοῦν ταῦτα. Εἰς τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν ὑπεχώρησαν οἱ εἰς τὸ κέντρον τῆς βασιλικῆς φάλαγγος ταχθέντες Λευκανοὶ καὶ Βρέττιοι ὑποκύψαντες εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῆς τετάρτης ρωμαϊκῆς λεγεῶνος. Τὴν ὑποχώρησιν τούτων ἠκολούθησαν καὶ οἱ Ταραντῖνοι [83]. Ὁ Πύρρος ἔστειλε, τότε, πρὸς ἐνίσχυσιν ἱππεῖς.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον 4.400 σύμμαχοι Ἰταλοὶ πορευόμενοι πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ὑπάτων εὑρέθησαν εἰς τὰ μετόπισθεν τῶν ἑλλήνων καὶ προσέβαλον ἐκ πασῶν τῶν πλευρῶν τὸ ὑπ' ἐλαχίστων ἀνδρῶν φυλαττόμενον στρατόπεδον τοῦ Πύρρου. Ἱππεὺς τότε ἔσπευσεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ διὰ μέσου σχεδὸν τῶν ἐχθρῶν μετέδωσε τὴν εἴδησιν εἰς τὸν Πύρρον. Οὗτος ἀπεφάσισε νὰ συνεχίσῃ τὴν μάχην, ἀλλ' ἔστειλε ***τοὺς ἐλέφαντας καὶ τῶν ἱππέων τοὺς εὐτολμοτάτους βοηθοὺς τῷ χάρακι.*** Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ στρατόπεδον κατελήφθη καὶ ἐπυρπολήθη, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ἀπῆλθον, ὅταν ἐπλησίασαν αἱ ἑλληνικαὶ ἐνισχύσεις.

Ὁ ἥλιος ἔδυεν ὅτε ἔληξεν ἡ μάχη καὶ οἱ ἀντίπαλοι ἀπεσύρθησαν πρὸς στρατοπέδευσιν. Ὁ Πύρρος, πυρποληθέντος τοῦ στρατοπέδου του, ὡδήγησε τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐπὶ ὑψώματος, ὅπου διενυκτέρευσαν οὗτοι ἐν ὑπαίθρῳ, στερούμενοι παντελῶς σκηνῶν. Ἐστεροῦντο ἐπὶ πλέον ἐφοδίων καὶ τροφῶν. Διὰ τοῦτο τὴν νύκτα ἐκείνην πολλοὶ τραυματίαι ἀπέθανον [84]. Αἱ ἀπώλειαι τοῦ Πύρρου καὶ πάλιν ὑπῆρξαν βαρεῖαι, διότι οἱ νεκροὶ αὐτοῦ ἦσαν περὶ τοὺς 3.500. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως ἔσχον 6.000 νεκρούς. Ὥστε παρὰ τὴν ἀμφίρροπον μάχην ἐπρόκειτο περὶ νίκης τοῦ Πύρρου, ὀφειλομένης κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐλεφάντων [85].

Κατὰ τὴν πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα δοθεῖσαν μάχην τοῦ Βενεβέντου, τὸ 275 π.Χ. καὶ πάλιν ὡς φαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Πλουτάρχου, οἱ ἐλέφαντες ἔπαιξαν ἀποφασιστικὸν ρόλον εἰς τὴν ἔκβασιν τῆς συγκρούσεως. Κατὰ τὸν Πολύαινον [86] μάλιστα ὁ Πύρρος ἡττήθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἀπολέσας τοὺς ἐλέφαντας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Διονυσίου Ἁλικαρνασέως περὶ τῆς μάχης τοῦ Βενεβέντου συσχετίζεται κατ' ἄμεσον τρόπον ἡ ὑποχώρησις τῶν ἀνδρῶν τοῦ Πύρρου μὲ σύγχυσιν, ἥτις προεκλήθη ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν ἐλεφάντων [87].

Ἤδη ὁ Πύρρος ἐπιστρέφων ἐκ Σικελίας εἶχεν ἀπολέσει δύο ἐλέφαντας κατὰ τὰς μάχας ἐναντίον τῶν Μαμερτίνων [88]. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ὁ ὕπατος Μάνιος Κούριος

---

83) Αὐτόθι, 20, 2, 5-6.

84) Αὐτόθι, 20, 3, 2-7.

85) Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον στρατοπεδεύσει πρὸ τῆς μάχης ἐντὸς δάσους εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Αὐφιδίου ποταμοῦ. Κατὰ τὴν πρώτην μετ' αὐτῶν ἀψιμαχίαν ὁ Πύρρος δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς ἐλέφαντας λόγῳ τῆς δασώδους περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον οὗτοι στρατοπεδεύσει. Τὴν ἑπομένην ὅμως πρωίαν, διαβὰς αἰφνιδίως τὸν Αὐφίδιον, ὑπεχρέωσε τοὺς Ρωμαίους νὰ συγκρουσθοῦν εἰς τὴν πεδιάδα, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς ἐλέφαντας. Ἐκ τῆς δευτέρας γραμμῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔταξε τούτους, συμπεραίνεται ὅτι ἐσκόπει νὰ ὁδηγήσῃ τὰ θηρία ἐκεῖ ὅπου θὰ παρουσιάζετο ρῆγμα εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν. Τοῦτο πράγματι ἐγένετο. Ὁ Πύρρος, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀγήματος ἐδημιούργησε ρῆγμα εἰς τὴν ἐχθρικὴν παράταξιν, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσεχώρησαν μετὰ ταῦτα οἱ ἐλέφαντες. Περὶ τῆς μάχης ἴδ. ἐπίσης Φροντ. Στρατ., 2, 3, 21. Πλουτ. Πύρ. 21, 7-14. Πρβ. Beloch, Griechische Ceschichte, 4, σ. 466 ἑ.

86) Στρατηγ. 6, 6, 1.

87) Διον. Ἁλικ. 20, 12, 3.

88) Πλουτ. Πύρ. 24.

εἶχε στρατοπεδεύσει παρὰ τὴν πόλιν *Βενεουεντὸν* ἔσπευσε νὰ τὸν αἰφνιδιάσῃ. Πρὸς τοῦτο *ἄνδρας τε κρατίστους καὶ τῶν θηρίων τὰ μαχιμώτατα λαβὼν νυκτὸς ὥρμησεν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον.* Ἐπειδὴ ὅμως ἠναγκάσθησαν οἱ ἄνδρες του, λόγῳ τῆς δασώδους περιοχῆς, νὰ διανύσουν μέγαν κύκλον, ἀποσβεσθέντων τῶν πυρσῶν ἀπώλεσαν οὗτοι τὸν δρόμον. Διῆλθεν οὕτως ἡ νὺξ καὶ ὅτε προσήγγισαν οἱ ἄνδρες τοῦ Πύρρου εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, εἶχον ἤδη γίνει ἀντιληπτοὶ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἐπηκολούθησε σφοδρὰ ἀντεπίθεσις τοῦ ὑπάτου Μανίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπεσον πολλοὶ ἐλέφαντες. Τινὲς μάλιστα τούτων, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν ὁδηγῶν των, ἠχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Εἶτα ὁ Μάνιος κατῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἵνα δώσῃ ἐκεῖ τὴν τελικὴν μάχην. Κατὰ ταύτην, ἐνῷ οἱ Ρωμαῖοι εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς παρατάξεως ἐνίκων, κατεβλήθησαν καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν, ἐκεῖ ὅπου ἐξαπελύθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου οἱ ἐλέφαντες. Ἡ ὑποχώρησις τῶν Ρωμαίων ἐγενικεύθη πρὸς τὸ στρατόπεδον. Οἱ πολυάριθμοι καὶ ἀκμαῖοι φρουροὶ τούτου ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μανίου πρὸς ἐνίσχυσιν. *Οἱ δὲ ἐπιφανέντες ἐκ τόπων ὀχυρῶν καὶ τὰ θηρία βάλλοντες ἠνάγκασαν ἀποστρέφεσθαι.* Ὑποχωροῦντες, τότε, οἱ ἐλέφαντες μετέδωσαν σύγχυσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο δὲ ἔδωσε καὶ τὴν τελικὴν νίκην εἰς τοὺς Ρωμαίους [89].

Ἡ ἑπομένη σημαντικὴ μάχη τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθησαν ἐλέφαντες καὶ δὴ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων ἦτο ἡ παρὰ τὴν Ραφίαν τῆς Φοινίκης μάχη, τὸ ἔτος 217 π.Χ. Ἀντιμέτωποι κατὰ ταύτην ἦσαν, ὡς γνωστόν, ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος ὁ Γ', ὁ Μέγας, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ὁ Πτολεμαῖος ὁ Δ', ὁ Φιλοπάτωρ. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντιόχου συνέκειτο ἐξ 62.000 πεζῶν, 6.000 ἱππέων καὶ 102 ἰνδικῶν ἐλεφάντων. Τοῦ δὲ Πτολεμαίου ἐξ 70.000 πεζῶν, 5.000 ἱππέων καὶ 73 ἀφρικανικῶν ἐλεφάντων [90]. Ὁ Ἀντίοχος, ταχθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἔλαβε μετ' αὐτοῦ 60 ἐκ τῶν ἐλεφάντων του. Μὲ τὰ θηρία ταῦτα καὶ τὸ βαρὺ ἱππικὸν ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας ἐπελάσας κατώρθωσε νὰ τρέψῃ εἰς φυγὴν τὸ ἔναντι αὐτοῦ τεταγμένον αἰγυπτιακὸν ἱππικόν. Ἡ πολυπληθεστέρα ὅμως φάλαγξ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου ἔτρεψεν εἰς φυγήν, ἐν τῷ μεταξύ, τὴν συριακὴν φάλαγγα. Ὅταν δ' ἐπέστρεψεν ὁ Ἀντίοχος εἰς τὸ πεδίον τῆς κυρίως μάχης, 10.000 ἐκ τῶν ἀνδρῶν του ἔκειντο νεκροὶ ἐπὶ τούτου, ἕτεροι δὲ 4.000 εἶχον αἰχμαλωτισθῆ.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐν Κοίλῃ Συρίᾳ μάχην ὁ Ἀντίοχος εἶχε προτάξει τῆς φάλαγγος τοὺς ἐλέφαντας, τὰ δὲ μεταξὺ τῶν θηρίων κενὰ εἶχε πληρώσει διὰ τοξοτῶν καὶ σφενδονητῶν [91]. Ὁ ἴδιος ἔλαβε θέσιν ὄπισθεν τῶν θηρίων, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἑταιρικοῦ ἱππικοῦ [92].

Κατὰ τὴν μάχην τῆς Ραφίας ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἀφρικανικοὶ ἐλέφαντες τοῦ Πτολεμαίου ἦσαν ἀνίσχυροι νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἀσιατικοὺς τοῦ Ἀντιόχου. Κατὰ τὸν Πολύβιον οἱ λυβικοὶ ἐλέφαντες φοβοῦνται τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἰν-

---

89) Αὐτόθι, 25, 5. Κατὰ τὸν Διονύσιον Ἁλικαρνασέα (20, 12, 3) ἡ πρώτη ταραχὴ τῶν Ἑλλήνων ἤρχισεν, ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ἐτραυμάτισαν νεαρὸν ἐλέφαντα (σκυμνίον ἐλέφαντος) καὶ ἐπεδεινώθη, φαίνεται, ὅταν μετὰ ταῦτα ἐφόνευσαν 2 ἐλέφαντας καὶ ἠχμαλώτισαν ἑτέρους ὀκτὼ μετὰ τῶν ἰνδῶν ὁδηγῶν των.

90) Κατὰ τὴν εἰς τὰς Ἰνδίας ἐκστρατείαν τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ' πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀνατολικῶν σατραπειῶν τοῦ ἀπεράντου αὐτοῦ κράτους ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας εἶχε μετ' αὐτοῦ 150 ἐλέφαντας. Πολ. 11, 39, 12. Περὶ τῆς μάχης τῆς Ραφίας, πρβ. Schneider, Kulturgeschichte des Hellenismus, σ. 112.

91) Αὐτόθι, 16, 18.

92) Πρβ. Ἀππιαν. 11, 32. Ἀρρ. 7, 11, 3.

δικῶν ἐλεφάντων καὶ μὴ ὑπομένοντες τὴν ὀσμὴν οὔτε καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν ἀποχωροῦν ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς γραμμάς των, πρὶν ἤδη συγκρουσθοῦν[93].

Ἡ παρὰ τὸ Ἄσκλον τῆς Ἀπουλίας μάχη δὲν ἦτο ἡ τελευταία φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθησαν ἐλέφαντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Τοῦτο ἐπανελήφθη εἰς τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην, τὸ ἔτος 191 π.Χ., μεταξὺ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ' καὶ τοῦ ὑπάτου Μανίου Ἀκιλίου Γλαβρίωνος[94]. Τὸ στράτευμα τοῦ Ἀντιόχου ἀπετελεῖτο ἐκ 10.000 πεζῶν, 500 ἱππέων καὶ 6 ἐλεφάντων. Ἔναντι τῆς δυνάμεως ταύτης ὁ ρωμαῖος ὕπατος διέθετε 20.000 ἄνδρας, πλὴν τῶν ἑλλήνων συμμάχων, ὡς καὶ 15 ἐλέφαντας[95]. Ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ ἐκ τῆς Λαμίας εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὰς ὑστερούσας εἰς ἀριθμὸν δυνάμεις του. Ἐκεῖ ὠχύρωσε τὴν διάβασιν διὰ διπλοῦ τείχους καὶ τάφρου[96], ἐνῷ 2.000 συμμάχων Αἰτωλῶν ὠχυρώθησαν ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων κορυφῶν τοῦ Καλλιδρόμου. Πρὸ τῶν ἐν Θερμοπύλαις ὀχυρῶν ὁ βασιλεὺς ἔταξε τὴν ἐμπροσθοφυλακήν του, συγκειμένην ἐκ πελταστῶν καὶ σαρισσοφόρων μακεδόνων. Εἰς τὸ ἀριστερὸν ταύτης, μὲ προφανῆ σκοπὸν νὰ μειώσῃ τὴν ὁρμητικότητα τῆς ἀναμενομένης ρωμαϊκῆς ἐπιθέσεως, παρέταξεν Ἕλληνας ἀκοντιστάς, τοξότας καὶ σφενδονήτας. Εἰς δευτέραν δὲ γραμμὴν ἀμύνης ἔταξε τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα καὶ τοὺς ἐλέφαντας[97].

Ὅταν ὁ Ἀντίοχος κατώπτευσε τοὺς ἄνδρας τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοπέδου παρατεταγμένους ἔναντι τῶν στενῶν καὶ εἶδεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἐχθρῶν τὰ λάβαρα αὐτῶν ἀνυψωμένα πρὸς ἔναρξιν τῆς μάχης, ὡδήγησε τὸν στρατόν του ἐκτὸς τῶν στενῶν. Ἀφοῦ ἀνέπτυξε δὲ τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα, ἐτοποθέτησε παρὰ τὸ δεξιὸν αὐτῆς τοὺς πολεμικοὺς ἐλέφαντας καὶ μετὰ τούτους τὸ ἱππικόν[98].

Συμφώνως μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λιβίου[99] ἐκδηλωθείσης τῆς ρωμαϊκῆς ἐπι-

---

93) 5, 84.

94) Ὁ Ἀντίοχος ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῇ προσκλήσει τῶν Αἰτωλῶν, ἵνα ἐλευθερώσῃ ταύτην ἀπὸ τῶν Ρωμαϊκῶν παρεμβάσεων. Δυστυχῶς ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ε', οὔτε καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐπραγματοποίησαν τὰς ὑποσχέσεις των περὶ ἀποτελεσματικῆς συμπράξεως. Οὕτω κατὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην αἱ συριακαὶ δυνάμεις ὑστέρουν σημαντικῶς ἔναντι τῶν ρωμαϊκῶν. Πρβ. Βρανοπούλου, Ἑλληνιστικὴ Χαλκίς, σ. 51.

95) Οἱ 15 οὗτοι ἐλέφαντες ἦσαν, προφανῶς, ἐκ τῶν 20 τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποσχεθῆ, ὅτι θὰ ἔστελλεν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὴν Ρώμην ὁ Μασανάσης. Liv. 36, 4, 8.

96) Ὁ Ἀντίοχος δὲν ἔταξεν, ὡς ὁ Λεωνίδας, τὸν στρατόν του εἰς τὸ μέσον τῶν στενῶν ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον τούτων. Ὁ μεταξὺ τοῦ Καλλιδρόμου καὶ τῆς θαλάσσης χῶρος ἦτο, τότε, σημαντικῶς εὐρύτερος τοῦ ἔτους 480 π.Χ. Ἴχνη τείχους ὑπάρχουν, εἰσέτι, εἰς τὴν θέσιν αὐτήν. Πρβ. Scullard, A History of the Roman World, σ. 254.

97) Liv. 36, 18-19.

98) Ἐνταῦθα παρατηρεῖται ἡ αὐτή, ὡς ἐν τῇ μάχῃ τῆς Ραφίας, διάταξις δυνάμεων. Ἡ πρώτη φάσις τῆς παρατάξεως τοῦ Ἀντιόχου δηλοῖ σχέδιον τούτου νὰ τηρήσῃ στάσιν ἀμυντικήν. Τοῦτο ἄλλωστε θὰ ἀνεμένετο ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τῶν ἀνδρῶν τῆς ρωμαϊκῆς παρατάξεως. Ἐν τούτοις βλέπομεν τὸν Ἀντίοχον μετὰ ταῦτα, εὐθὺς ὡς ἀντιλαμβάνεται τοὺς ρωμαίους νὰ ὑψώνουν τὰ λάβαρά των, νὰ ὁδηγῇ τοὺς ἄνδρας του ἐκτὸς τῶν στενῶν, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτεθῇ οὗτος πρῶτος. Τοῦτο, ἐκ πρώτης ὄψεως, φαίνεται νὰ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λιβίου, καθ' ἣν οἱ Ρωμαῖοι ἐπετέθησαν πρῶτοι. Ἐπειδὴ ὅμως κατ' Ἀππιανὸν (ἴδ. κατ.) φαίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπετέθησαν πρῶτοι, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ περιγραφὴ τοῦ Ἀππιανοῦ εὑρίσκεται πλησιέστερον εἰς τὴν πραγματικότητα. Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖται, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς παρετήρησεν ἀδυναμίαν ἢ σφλμα στρατηγικῆς εἰς τὴν παράταξιν τῶν ἐχθρῶν.

99) Liv. 36, 18-19.

θέσεως ἡ ἐκ τῶν πελταστῶν καὶ σαρισσοφόρων μακεδόνων ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Ἀντιόχου ἀπέκρουσε μετὰ σθένους τοὺς πανταχόθεν ἐφορμῶντας Ρωμαίους, καθ' ὃν χρόνον οἱ εἰς τὸ ἀριστερὸν τεταγμένοι ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καλλιδρόμου τοξόται, σφενδονῆται καὶ ἀκοντισταὶ ἐπέφερον σημαντικὰς ἀπωλείας εἰς αὐτούς.

Κατὰ τὴν περιγραφὴν ὅμως τοῦ Ἀππιανοῦ [100], εὐθὺς ὡς ἤρχισεν ἡ μάχη, ἐλαφρὰ ἑλληνικὰ σώματα ἐκ ψιλῶν ἀνδρῶν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ Ἀντιόχου ἐφώρμησαν κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς παρατάξεως ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν ταύτης. Ὁ Μάνιος Γλαβρίων εἰς τὴν ἀρχὴν ἀντεστάθη σθεναρῶς, ὑποχωρήσας δὲ καὶ ἀντεπιτεθεὶς πάλιν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς Ἕλληνας ψιλούς. Οὗτοι κατέφυγον ἐντὸς τῶν γραμμῶν τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος, ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἠραίωσε τοὺς στοίχους της, διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν φυγὴν τῶν ὑποχωρούντων, ἔκλεισε πάλιν τὰς γραμμάς της καλύψασα τούτους. Αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἀκολούθως ἐφώρμησαν κατὰ τῆς φάλαγγος, ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἠμύνθη ἐπί τινα χρόνον, ὑπεχώρησε κατόπιν σφοδροτέρας ἐπιθέσεως εἰς τὸ προχείρως ἀνεγερθὲν τεῖχος. Ἐκεῖθεν οἱ ἄνδρες τῆς φάλαγγος ἐπέφερον ἀπωλείας διὰ τῶν σαρισσῶν των εἰς τοὺς ἐπιτιθεμένους Ρωμαίους [101].

Εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν οἱ ὑπὸ τὸν χιλίαρχον Μᾶρκον Κάτωνα ρωμαῖοι ἀπωθήσαντες τοὺς ὀχυρωθέντας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Τειχιοῦντος Αἰτωλοὺς ἐνεφανίσθησαν κατερχόμενοι τὰς κλιτῦς τοῦ Καλλιδρόμου καὶ ἐξελήφθησαν ὑπὸ τῶν μαχομένων εἰς τὰ στενὰ Ἑλλήνων ὡς Αἰτωλοὶ σπεύδοντες εἰς βοήθειαν. Τὸ λάθος τοῦτο ἐπέφερεν εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων τὴν σύγχυσιν καὶ μετ' αὐτὴν τὴν τελικὴν αὐτῶν ἧτταν [102]. Μόνον δὲ ἡ στενότης τοῦ χώρου, ἔνθα συνεκρούσθησαν οἱ ἀντίπαλοι καὶ οἱ ἐλέφαντες τοῦ Ἀντιόχου, προκαλέσαντες φόβον εἰς τοὺς ἵππους τῶν ρωμαίων ἱππέων, ἠμπόδιοαν μεγαλυτέρας ἀπωλείας τῶν Ἑλλήνων [103].

Ἓν ἔτος βραδύτερον ὁ Ἀντίοχος, ἐπὶ κεφαλῆς τώρα ἁπάσης τῆς στρατιωτικῆς του δυνάμεως, ἡτοιμάζετο διὰ τὴν τελικὴν μετὰ τῶν Ρωμαίων ἀναμέτρησιν εἰς τὴν παρὰ τὸ Σίπυλον τῆς Μικρασιατικῆς Μαγνησίας πεδιάδα [104]. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τούτων ὕπατος Γναῖος Δομίτιος παρέταξε τὰς δυνάμεις του ὡς ἑξῆς. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα ἔταξε 10.000 Ρωμαίους λεγεωναρίους, ὄπισθεν δὲ τούτων ἰσαρίθμους συμμάχους ἐξ Ἰταλίας. Μετὰ τοὺς Ἰταλούς, εἰς τρίτην σειράν, ἐτοποθέτησε τὸν συμμαχικὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Εὐμένους καὶ 3.000 περίπου Ἀχαιοὺς πελταστάς. Εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα τὸ ἱππικὸν τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν συμμάχων Ἰταλῶν μετὰ τῶν ἱππέων τῆς Περγάμου. Τοὺς ἱππεῖς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, μὴ ὑπερβαίνοντας τὸν ἀριθμὸν τῶν 3.000, ὁ Δομίτιος ἐνίσχυσε διὰ πολλῶν τοξοτῶν καὶ ψιλῶν. Ὁ ἴδιος ἐτάχθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος περιβληθεὶς ὑπὸ τεσσάρων ἰλῶν ἱππικοῦ, ἐνῷ ὁ Εὐμένης ἡγήθη τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Ὄπισθεν τῆς ὅλης παρατάξεως, ἀποτελουμένης ἐκ 30.000 ἀνδρῶν, ἔταξε τοὺς ἀφρικανικοὺς ἐλέφαντας, καθ' ὅσον ἐπίστευεν, ὅτι δὲν θὰ ἀπέβαινον οὗτοι κατὰ τὴν μάχην χρήσιμοι ὡς ὀλιγώτεροι καὶ μικρότεροι τῶν Ἀσιατικῶν ἐλεφάντων τῶν Ἀντιόχου [105]. Ὁ Ἀντίοχος, ἀφ' ἑτέρου, ἐσχημάτισε τὰς γραμμάς του ὡς κάτωθι. Εἰς τὸ κέντρον ἔταξε τὴν ἐκ 16.000 ἀνδρῶν μακεδονικὴν φάλαγγα, ἥτις ἦτο καὶ τὸ ἰσχυρότερον

---

100) 11, 19. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀππιανοῦ ἀναφερομένη ἀρχικὴ ὑποχώρησις τῶν Ρωμαίων φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ Φροντίνου (Στρατηγήματα, 2, 4, 4) κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ρωμαῖος Πόρκιος Κάτων ἠμπόδισεν ἀπώθησιν ἐν Θερμοπύλαις τοῦ ὑπάτου μὲ σημαντικωτέρας ἀπωλείας.

101) Liv. 36, 18, 19.

102) Αὐτόθι. Πρβ. Πλουτ. Κάτων, 13.

103) Κατὰ τὸν Λίβιον (36, 19) αἱ ἀπώλειαι τοῦ Ἀντιόχου ἀνήρχοντο εἰς 10.000 νεκροὺς καὶ αἰχμαλώτους τῶν δὲ Ρωμαίων εἰς 150 νεκρούς.

104) Ἡ μάχη ἐδόθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἔτους 189 π.Χ.

105) Liv. 37, 39. Ἴδ. ἀνωτ. σ.

τμῆμα τῆς παρατάξεως τούτου. Οἱ ἄνδρες τῆς φάλαγγος ἐσχημάτισαν 10 τμήματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπετελεῖτο ἐκ 1600 ἀνδρῶν, ἔχον εἰς πλάτος 50 ἄνδρας καὶ εἰς βάθος 32. Εἰς τὰ πλευρὰ ἑκάστου τμήματος ἐτοποθέτησεν 22 ἐλέφαντας. Ἡ φάλαγξ οὕτως ὡμοίαζε μὲ τεῖχος, εἰς τοὺς πύργους τοῦ ὁποίου ἀντεστοίχουν οἱ ἐλέφαντες. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς παρατάξεώς του ὁ Ἀντίοχος ἔταξε τὸ ἱππικὸν τῶν καταφράκτων Γαλατῶν ὡς καὶ τὸ ἐξ ἐπιλέκτων ἱππέων ἀποτελούμενον ἄγημα. Τὴν δεξιὰν πτέρυγα ἐνίσχυσε μὲ ψιλοὺς καὶ ἀργυράσπιδας ἱππέας ὡς καὶ μὲ 200 τοξότας. Τὴν δὲ ἀριστερὰν μὲ Καππαδόκας, σταλέντας παρὰ τοῦ συμμάχου βασιλέως Ἀριαράθου καὶ μὲ ποικίλα ἄλλα σώματα ἰθαγενῶν, ὡς καὶ μὲ τὸ ἐλαφρὸν ἑταιρικὸν ἱππικόν [106]. Τὴν ὅλην, τέλος, παράταξιν ἐνίσχυσεν μὲ σώματα τοξοτῶν, ἀκοντιστῶν καὶ πελταστῶν ἐκ Φρυγίας, Λυκίας, Παμφυλίας, Πισιδίας, Κιλικίας καὶ Τράλλεων. Οὗτοι ἅπαντες εἶχον ὁπλισθῆ κατὰ τὸν ὁπλισμὸν τῶν Κρητῶν. Ὑπῆρχον ἀκόμη εἰς τὰς γραμμὰς τοῦ Ἀντιόχου Δᾶαι [107], Μυσοί, Ἐλυμαῖοι καὶ Ἄραβες. Οἱ τελευταῖοι, ἐπιβαίνοντες ταχυτάτων καμηλῶν, ἔρριπτον μακρόθεν μετ' ἐπιδεξιότητος βέλη, προσεγγίζοντες δὲ τὸν ἐχθρὸν συνεπλέκοντο χρησιμοποιοῦντες ἐπιδεξίως στενὰς μαχαίρας ἐπιμήκεις [108].

Πρὸ τῆς παρατάξεως τῶν ἀνδρῶν του ὁ Ἀντίοχος ἔταξε δρεπανηφόρα σκυθικὰ ἅρματα. Τοὺς ἡνιόχους τούτων διέταξε νὰ ἀρχίσουν τὴν ἐπίθεσιν, νὰ ἀποχωρήσουν δὲ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀφοῦ ἔφερον εἰς πέρας τὴν ἔφοδον τούτων.

Ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς ὡς καὶ κατὰ τὴν μάχην τῆς Ραφίας ἔλαβε θέσιν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πτέρυγος, ἔθεσε δὲ τὴν ἀριστερὰν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σελεύκου [109].

Ὁ Ἀντίοχος εἶχεν ἤδη ὑπερβῆ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὅμως τὸ θάρρος καὶ ἡ ὁρμητικότης του δὲν ἀπέλιπε. Ἡγηθεὶς καὶ πάλιν προσωπικῶς τῆς ἐπελάσεως τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἐπετέθη μετὰ τόσης ὁρμῆς, ὥστε διέσπασε τὸ ἀριστερὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ καταδιώξας τοὺς Ρωμαίους ἠπείλησε προσέτι τὸ ρωμαϊκὸν στρατόπεδον [110]. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ σύγκρουσις εἰς τὸν κυρίως χῶρον τῆς μάχης ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ δυσμενῆ τροπὴν διὰ τὰς γραμμάς του, ὅτε ὁ Ἀντίοχος, ἐπιστρέφων νικητής, προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου, ὁδηγοῦντος τοὺς ἱππεῖς τῆς Περγάμου. Ἀποκρούσας τούτους ὁ Ἀντίοχος καὶ διελθὼν διὰ τοῦ μέσου αὐτῶν ἔσπευσε διὰ ταχέος καλπασμοῦ πρὸς τὴν ἰδίαν παράταξιν ἀδιαφορῶν διὰ τοὺς παραλλήλως καλπάζοντας καὶ παρενοχλοῦντας αὐτὸν περγαμηνοὺς ἱππεῖς. Μόνον δέ, ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ εἶδε τοῦτο πεπληρωμένον ἅπαν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνδρῶν του καὶ ἐκ τῶν ἵππων καὶ ἐκ τῶν ἐλεφάντων αὐτοῦ, ἀπῆλθεν ἀμεταστρεπτὶ μέχρι τῶν Σάρδεων [111].

---

106) Liv. 37, 40. Ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ Ἀντίοχος ἀνέπτυξε τὸ στράτευμα, φαίνεται ὅτι ἐβασίσθη περισσότερον εἰς τὸ ἱππικὸν παρὰ εἰς τὴν φάλαγγα, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ εἰς αὐτὸν χρησιμωτέρα λόγῳ τῶν πεπειραμένων ἀνδρῶν της. Ἐνῷ δὲ ἔταξε τοὺς ἱππεῖς εἰς ἐκτεταμένον ἐπὶ τοῦ μετώπου χῶρον, τὴν φάλαγγα ἐτοποθέτησεν ὄπισθεν τούτων εἰς στενὸν χῶρον, Οὕτως οἱ ἄνδρες ταύτης δὲν εἶχον τὴν ἀπαιτουμένην ἐλευθερίαν ἐλιγμῶν.

107) Οἱ Δᾶαι ἦσαν Ἰρανικῆς προελεύσεως λαός, ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας.

108) Ἡ τοσαύτη ποικιλία τῶν τμημάτων, τοῦ ὁπλισμοῦ καὶ τῆς πολεμικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ὑπὸ τὸν Ἀντίοχον ἀνδρῶν καθίστα ἀναμφιβόλως δύσκολον τὴν μεταξὺ αὐτῶν συνεργασίαν καὶ τὸν συντονισμὸν τῶν κινήσεων, παρὰ τοὺς ἐπιλέκτους ἄνδρας, τοὺς συγκροτοῦντας τὰ τμήματα ταῦτα.

109) Liv. 37, 41.

110) Αὐτόθι, 37, 42-43. Ἡ καταδίωξις διήρκεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον.

111) Αὐτόθι. Ἡ ἧττα τοῦ Ἀντιόχου ἐπῆλθεν ἐκ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Εὐμένους. τῆς ὑπὸ τοῦ ὑπάτου πλευροκοπήσεως τῆς ἐν στενῷ χώρῳ ταχθείσης φάλαγγος καὶ ἐκ τοῦ πανικοῦ

Ἡ παρὰ τὸ Σίπυλον τῆς Μαγνησίας μάχη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σημαντικὴ ἀναμέτρησις τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ ἔπαιξαν ρόλον εἰς τὴν ἔκβασιν ταύτης πολεμικοὶ ἐλέφαντες. Δὲν εἶναι βεβαίως σύμπτωσις ὅτι εἰς ὅλας τὰς σημαντικὰς μάχας τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐχρησιμοποιήθησαν εὐρέως, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, τὰ θηρία ταῦτα. Οὔτε ἀποτελεῖ σύμπτωσιν ὅτι οἱ ἐλέφαντες ἐχάρισαν τὴν νίκην εἰς τοὺς χρησιμοποιήσαντας καταλλήλως τούτους. Καὶ ὅμως ἡ μεγάλη σημασία τῶν πολεμικῶν ἐλεφάντων εἰς τὴν ἔκβασιν τῶν μεγάλων μαχῶν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἠγνοήθη ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἱστορικῶν τῆς περιόδου ταύτης [112].

SUMMARY

War elephants of the Hellenistic Period

This article which describes how elephants were used during the Hellenistic Period for war purposes, is an historical study dealing with their decivive contribution to the final issue of the battles of that period.

For the first time in history war elephants were used systematically by the successors of Alexander the Great. A description is given of how the armies used them to terrify their enemies.

Because of their bulk, the elephants, in several cases when they retreated, were disastrous for their own battle array as they swept aside everything during their retreat.

This description is based on historical sources.

There is, also, an interesting account of the specific measures the armies used to take when they had been warned that the enemy possessed war elephants.

The reader understands how war elephants were the cause of victory for the side that used them successfully in the most important battles of the Hellenistic period.

Also, the fact that at the time of Antiochus, the third, coins with war elephants carved on them were minted, proves the outstanding importance which war elephants were considered to have during those years. One can observe that the elephants on those coins had a small tower on their back within which were warriors wearing the macedonian hood (or petassos).

The writer makes clear the important role elephants that were trained for war had in the battles of the period in question, especially when both sides used them. In that case the winner was usually the one that was in possession of not only larger numbers of these beats but also those that were trained best for war.

τῶν ἐλεφάντων ταχθέντων ἐν τῷ μέσῳ ταύτης. Οἱ ἄνδρες τῆς φάλαγγος ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν, ὄχι δρομέως ἀλλὰ βάδην, διατηροῦντες τέλειον τὸν σχηματισμὸν των καὶ ἀπειλητικοὶ ἀκόμη διὰ τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐτόλμων νὰ τοὺς προσεγγίσουν καίτοι ὑποχωροῦντες, ἀλλ' ἔβαλλον κατὰ τούτων ἱππεύοντες κυκλικῶς. Μόνον δὲ ὅταν ἐξηγριώθησαν οἱ ἐντὸς τῶν τάξεων τῆς φάλαγγος ἐλέφαντες καὶ δὲν ὑπήκουον πλέον εἰς τοὺς ἀναβάτας των ἠναγκάσθησαν, πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ ποδοπατηθοῦν ἀπὸ τὰ θηρία, νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς τάξεις των, διὰ νὰ σωθοῦν διὰ τῆς φυγῆς. Liv. 37, 41-43.

112) Τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐλεφάντων ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ὑπενθυμίζει καὶ κομψοτάτη παράστασις πολεμικοῦ ἐλέφαντος, κεχαραγμένη ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς νομίσματος τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ'. Ὁ ἐλέφας φέρει πύργον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ πολεμιστὰς φοροῦντας τὸν μακεδονικὸν πέτασον. Syl. Num. Graec., The Burton Berry Collection, 2, πίν. 51.